

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ
ΤΕΧΝΙΚΑΙ
ΕΚΔΟΣΙΣ

ΣΠΟΥΔΑΙ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΝ ΠΕΙΡΑΙΕΙ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΝ ΕΤΟΣ 1978	ΙΟΥΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1978	ΚΗ' ΤΟΜΟΣ	ΑΡΙΘΜ. ΤΕΥΧΟΥΣ 3
--------------------------	----------------------------	--------------	----------------------------

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΚΕΨΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑΝ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ 16ου ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ 19ου ΑΙΩΝΟΣ

Του κ. Α. Θ. ΧΟΥΜΑΝΙΔΗ

Τακτικού Καθηγητού της 'Ανωτάτης Βιομηχανικής Σχολής Πειραιώς

Ἡ Ἰσπανικὴ περίοδος ἀκμῆς ἀρχίζει μὲ τὴν ἐκδίωξιν τῶν Μαυριτανῶν ἐκ Γρανάδας καὶ τὴν ἔνωσιν τῆς Ἰσπανίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου τῆς Ἀραγῶνος καὶ Ἰσαβέλλας τῆς Καστίλλης (1469).

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τῶν ἡ Ἰσπανία κατέστη θαλασσοκράτειρα καὶ ἐξησφάλισε, κατόπιν τῆς ὑπὸ τοῦ Κολόμβου ἀνακαλύψεως τοῦ Νέου Κόσμου, πλουσιωτάτας ἀποικίας εἰς Ἀμερικὴν, διὰ τὰ εἰσαχθῶσι πολύτιμα μέταλλα, πολύτιμοι λίθοι καὶ ἄλλοι θησαυροί, ὡς ἐπίσης καὶ προϊόντα ἄγνωστα εἰς τὸν Παλαιὸν Κόσμον. Αἱ τόσον δὲ τολμηραὶ αὗται ἐπιχειρήσεις δὲν υἱοθετήθησαν ἀπὸ τὴν γεωργικὴν περιοχὴν τῆς Ἀραγῶνος ἀλλὰ ἀπὸ τὴν Καστίλλην καὶ τὴν Ἀνδαλουσίαν, ὅπου ἤκμαζε τὸ ἐμπόριον καὶ τὸ ρισκοκίνδυνον πνεῦμα τῶν ἰδαλγῶν διὰ περιπετείας μὲ τὴν πρόθεσιν ἀποκτήσεως πλοῦτου καὶ δόξης¹.

1. G. Luzzatto, *Storia Economica dell'età moderna e contemporanea (parte prima)*, Padova 1955, σελ. 157. Εἰς τὰς δοθεῖσας ὁδηγίας εἰς τὸν Κολόμβον ἦτο καὶ τὰ ἐξεύρη γονίμους γαίας καὶ τὰ μεταφυτεύσει φυτὰ τῆς Καστίλλης. Προσέτι ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Αἴτην τεχνῖται καὶ γεωργοί, ὡς καὶ εἰδικοί κατασκευασταὶ ἀρδευτικῶν καναλιῶν καὶ εἰσῆχθησαν ζῶα ὡς ὁ ἵππος, ὁ ὄνος, ὁ βοῦς καὶ τὸ πρόβατον, ἐπίσης σπόροι σίτου, κριθῆς καὶ ὀρύζης, καθὼς καὶ φυτὰ σακχαροκαλάμου, πορτοκαλέας, λεμονέας, ἐλαίας καὶ ἀμπέλου (G. Luzzatto, σελ. 188). Ἡ τοιαύτη πολιτικὴ ἐβασίζετο εἰς τὴν διὰ τῆς γεωργίας ἀποικιοποίησιν, ἣτις ἀπετίλωσε τὴν Ἰσπανίαν, ὥστε ἐπὶ Καρόλου Ε' τὰ ληφθῶσι μέτρα ἐναντίον τῆς μεταναστεύσεως (G. Luzzatto, Αὐτόθι). Ἡ διαμόρφωσις τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας, ὡς αὕτη ὑφίστατο ἐν Ἰσπανίᾳ, συνεχίσθη καὶ εἰς τὸν Νέον Κόσμον, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκονομία ἔλκει οὕτω τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς Μεσαιωνικῆς μορφολογίας τῆς Οἰκονομίας τῆς Ἑβρώπης. Ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία ἀπῆτει σκλάβους, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ὀρυχειακὴ ἐκμετάλλευσις, ἡ ἀρδευσίς δὲ τῶν γαιῶν ἐγένετο διὰ τῶν ἰθαγενῶν καὶ τῶν ἐξ Ἀφρικῆς δού-

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας ἠκολυθῆθη ἢ ἀπὸ τοῦ Ἀλφόνσου Ι (1268) ἐμποροκρατικὴ πολιτικὴ ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξ Ἰσπανίας ἀπαγόρευσιν ἐξαγωγῆς πολυτίμων μετάλλων¹. Καὶ ἐνῶ τὸ 1480 ἠλαττώθη ἢ αὐστηρότης τοῦ πάλαι νόμου περὶ ἀπαγορεύσεως ἐξαγωγῆς χρυσοῦ καὶ ἀργύρου χωρὶς ὁμῶς καὶ νὰ περιλάβῃ τὰς μεγάλας ποσότητας², τὸ 1491 ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἐπέβαλλον ἐπίσης ὅπως ἕκαστος ξένος εἰσερχόμενος εἰς Ἰσπανίαν διὰ νὰ πωλῆσῃ ἐμπορεύματα θὰ ἔπρεπε ὅπως ἐντὸς 12 μηνῶν νὰ ἐξαγάγῃ ἀναλόγου ἀξίας ἀγαθὰ ἐξ Ἰσπανίας, τὸ δὲ 1515 ὁ Φερδινάνδος προσεπάθησε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν παράνομον ἐξαγωγὴν νομίσματος³.

Ἐπὶ βασιλείας τοῦ ἀνεπιτοῦ τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας, βασιλέως Καρόλου Ε' (1516-1556), συνεχίσθη ἡ περίοδος ἀκμῆς τῆς Ἰσπανίας. Οὗτος υἱοθέτησε τοὺς ἀπαγορευτικούς περὶ ἐξαγωγῆς πολυτίμων μετάλλων νόμους τοῦ 1520, 1524, καὶ 1534. Ἐπίσης ἐπὶ Καρόλου Ε' διηνοίχθη καὶ ἡ διώρυξ τῆς Ἀραγῶνος, ρυθμίζουσα τοὺς πλωτοὺς ποταμοὺς τῆς Ἰσπανίας⁴. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν δὲ τοῦ βασιλέως τούτου ἀπέκτησαν μεγάλα προνόμια οἱ Γερμανοὶ τραπεζίται Fugger καὶ Welser εἰς τὸν Νέον Κόσμον⁵ καὶ ἰδρύθη πρὸς ὀργάνωσιν τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Κράτους τὸ Συμβούλιον Οἰκονομικῶν (Consejo de la Hacienda)⁶. Παρὰ ταῦτα ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Καρόλου Ε' δὲν ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας διότι ἡ ὑπερβολικὴ φορολογία πρὸς αὔξησιν τῶν ἐσόδων τοῦ Κράτους ἀπεθάρρυνε τὰ ἐπιχειρηματικὰ ἔργα.

Τὸ 1500 ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἰσπανίας ἀνήρχετο εἰς 5 ἑκατομ., σὺν τῷ χρόνῳ δὲ ἰδρύθησαν καὶ μεγάλαι πόλεις, εἰς ἃς ἀνεδείχθησαν τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα, ἐνῶ εἰς τὴν ὑπαιθρον ἐκυριάρχουν αἱ μεγάλαι ἰδιοκτησίαι πλουσιῶν Εὐγενῶν καὶ τοῦ Κλήρου, ἀλλὰ μὲ μικρὰν παραγωγικὴν ἀπόδοσιν. Αἱ θαλάσσιαι ὁμῶς ἐπιχειρήσεις ἦσαν ἐκεῖναι αἵτινες ἐφοδίασαν μὲ πλοῦτον τὴν Ἰσπανίαν καὶ κυρίως μὲ τὰ πολύτιμα μέταλλα⁷.

Καὶ ἐνῶ τὰ σπάνια προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς προεκάλεσαν τὴν πρὸς Ἰνδίας

λων, ἐνῶ ἡ μεταχείρισις τούτων δὲν ἦτο καλυτέρα ἐκείνης ἣτις ἴσχυεν ἐν Εὐρώπῃ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἐμπορικὰ συστήματα καὶ τὰς ἐταιρίας ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι τὰ αὐτὰ μὲ ἐκεῖνα τῆς ἐποχῆς τοῦ θριάμβου τῶν ἰταλικῶν πόλεων (Ch. Verlinden, *modernità e medioevalismo nell' economia e nella società coloniale americana* εἰς «Annali di Storia Economica e Sociale dell' Università di Napoli», 1965, vol. 5, σελ. 2).

1. S. Clough - C. W. Cole, *Economic History of Europe*, Boston, 1967, σελ. 206.

2.3. S. Clough - C.W. Cole, *Αὐτόθι*. Τὸ 1557 ἐδίδετο ἀμοιβὴ καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι θὰ κατήγγειλαν τὴν παράνομον ἐξαγωγὴν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου (S. Clough - C.W. Cole, σελ. 207).

4. P. Bonfante, *Storia del Commercio (Parte seconda)*, Torino, 1946, σελ. 41.

5. R. Trevor Davies, *The golden century in Spain (1501-1621)*, London, 1970, σελ. 21-22.

6. R. Trevor, σελ. 78. Ἐπὶ Καρόλου Ε' τὸ Κράτος εἰσέπραττε ποσὰ ἐκ φόρων ὑπολογιζόμενα κατὰ τοὺς πρεσβευτὰς τῆς Βενετίας εἰς 1.000.000 δουκάτα διὰ τὸ 1525, εἰς 1.500.000 διὰ τὸ 1532 καὶ 2.750.000 διὰ τὸ 1551 (R. Trevor Davies, σελ. 81).

7. H. Heaton. *Economic History of Europe*. London, 1963, σελ. 7 κ. ἐπ.

ἔλξιν τῶν Πορτογάλων, τὰ πολυτίμα μέταλλα ἦσαν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀνέπτυξαν τὸν ζῆλον τῶν Ἰσπανῶν διὰ νέας ἐξερευνήσεις καὶ ἀποικιοποιήσεις εἰς τὸν Νέον Κόσμον. Καὶ ἐνόσω ἐτελειοποιούντο αἱ μέθοδοι ἐξορύξεως πολυτίμων μετάλλων καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην τόσον τὸ ἀπόθεμα τούτων ἐμεγεθύνετο¹, ἔτι δὲ καὶ ἡ Ἰσπανία δὲν ἐστερεῖτο ὀρυχείων πολυτίμων μετάλλων².

Μεταξὺ 1503 καὶ 1560 εἰσήχθησαν εἰς Ἰσπανίαν 16.886.815 χιλιόγραμμα ἀργύρου καὶ 181.333 χρυσοῦ. Εἰς δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ 1570 ποσότητα τοῦ ἐξορυσσομένου εἰς Εὐρώπην ἐτησίως ἀργύρου προσετέθη τριπλασία ποσότης ἐξ Ἀμερικῆς καὶ εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 1503 ποσότητα χρυσοῦ τὸ ἐν πέμπτον ταύτης³. Οὕτως αἱ τιμαὶ πλὴν τῶν ἄλλων λόγων, οἵτινες συνετέλεσαν εἰς τὴν ὑψωσίν των, ἀνῆλθον εἰς τὸ διπλάσιον καὶ μέχρι τοῦ τριπλασίου καὶ πλέον, κυρίως δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς νομισματικῆς ἀνωμαλίας ὑπέφερε περισσότερον ἢ Ἰσπανία καὶ ὀλιγώτερον ἢ Σουηδία⁴. Ἐκ τῆς ὑψώσεως ταύτης τῶν τιμῶν ἦτις καὶ ἐκλήθη «Ἐπανάστασις τῶν Τιμῶν»⁵

1. Οὕτω τὰ ὀρυχεῖα εἰς Σβάτε τοῦ Τυρόλου τὸ 1523 παρήγον ἐτησίως 15.000 Kgs. καθαροῦ ἀργύρου, εἰς Σαζωνίαν μεταξὺ 1471 καὶ 1550 ἡ παραγωγή καθαροῦ ἀργύρου ἤξανε συνεχῶς ὥστε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ ἐτησία παραγωγή νὰ ἀνέλθῃ εἰς 15.000 Kg περίπου, ἐνῶ διὰ τὰ ἀργυρορυχεῖα τῆς Ἀναμπέργκ ἡ μέση ἐτησία παραγωγή εἶχεν ὡς ἐξῆς : 1493-1520 Kgs. 10.000, 1520-1544 Kgs. 15.000, 1545-1560 Kgs. 19.000 (G. Luzzatto, *Storia Economica dell'età moderna e contemporanea. L'età moderna (parte prima)*, Padova 1955, σελ. 22). Ἐπίσης εἰσήγετο χρυσὸς ὅστις μεταξὺ 1493-1520 ἀνῆρχετο εἰς 3.000 Kgs. ἐτησίως καὶ μεταξὺ 1521-1544 εἰς 2.500 Kgs. Ἡ αὔξησις ὁμοῦ τῶν ἀποθεμάτων πολυτίμων μετάλλων ζητούμενων καὶ δι' ἄλλας χρήσεις δὲν ἠδύνατο νὰ ἰκανοποιήσῃ τὴν νομισματικὴν ζήτησιν. Καὶ μόνον ὁ ἐκ τῆς Ἀμερικῆς ἀρδευόμενος χρυσὸς καὶ ἄργυρος (Βραζιλία, Βολιβία, Μεξικὸν κλπ.) ἀνέτρεψαν τὴν φιλार्γυρίαν τῆς φύσεως ὥστε νὰ ἀξηθῇ ἡ προσφορά τούτων (G. Luzzatto, σελ. 23, 200, 203).

2. Ταῦτα ἐξεμεταλλεύετο ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ἐνῶ ἡ κοπὴ τῶν νομισμάτων ἀφίετο εἰς τὸν ἡγεμόνα (H. Heaton, σελ. 248).

3. A. Fanfani, *Storia Economica*, Milano, Messina, 1956, σελ. 333.

4. H. Hecksher, *Economic History of Sweden*, Cambridge, 1954, σελ. 77.

5. Ὁ E. Hamilton (*American treasures and the prices revolution in Spain*, Howard University Press. 1934, σελ. 273) ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ὑψωσις τῶν τιμῶν ἐνεφανίσθη μὲ τὴν εἰσορὴν τῶν πολυτίμων μετάλλων ἐξ Ἀμερικῆς. Αἱ τιμαὶ ἤρχισαν πάντως νὰ ὑψοῦνται πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων ἐξ Ἀμερικῆς (R. de Roover, *Gresham in foreign exchange*, Cambridge Mass, 1949, σελ. 85). Ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῶν τιμῶν ὀφείλετο καὶ εἰς ἄλλους λόγους εἰς τὴν εἰσήγησίν μου «Aspects on the history of monetary fluctuations and inflation, εἰς *International Congress of Public Finance and Fiscal Policy*» (Spoudai 1976), τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ἡ Marjory Grice - Hutchinson (*Early Economic Thought in Spain (1177 - 1740)*, London 1978, σελ. 107). Ὁ M. Ulloa (*La Hacienda Real de Castilla en el Reinado da Felipe II*, Roma 1963) ἀποδίδει τὴν αὔξησιν τῶν τιμῶν περισσότερον εἰς τὴν πίστιν παρά εἰς τὸ χρῆμα — numéraire. Περὶ τούτων εἰς F. Mauro (*XV siècle Européen, aspects économiques*, Presses Universitaires de France, Paris, 1970, σελ. 217), ἐνθα οὗτος κατ' ἀρχὴν ἐξετάζει τὴν ἐπανάστασιν τῶν τιμῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συναρτήσεως $P = f\left(\frac{M}{Q}\right)$ (ὅπου P τὸ ἐπίπεδον τῶν τιμῶν, M ἡ ποσότης τοῦ χρήματος καὶ Q ὁ ὄγκος τῶν ἀγαθῶν. Χρησιμοποιεῖ δέ, ὡς λέγει, συνάρτησιν ἀντὶ ἐξισώ-

επωφελήθησαν οί γαιοκτήμονες, περισσότερο δὲ τούτων οί ἀσχολούμενοι μὲ: διαφόρους συγκυριακάς ἐπιχειρήσεις, ὅμως ἐζημιώθησαν οί ἔχοντες σταθερά: εἰσοδήματα καὶ οί ἐργαζόμενοι τῶν ὁποίων οί μισθοὶ δὲν ἠκολούθησαν τὴν ὑψο: σιν ταύτην τῶν τιμῶν¹.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐμφανίζονται ἐν Ἰσπανίᾳ αἱ ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ: χρήματος θεωρήσεις, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν μὲ τοὺς Malestroit καὶ Bodin (τοῦ δευτέρου ἀντιτάξαντος εἰς τὴν περὶ ἀξίσεως τῶν τιμῶν ἄποψιν: τοῦ πρώτου ποσοτικὴν θεωρίαν) καὶ δὴ ἐνωρίτερον τούτων.

Πράγματι ἡ Σχολὴ τῆς Σαλαμάνκας (Vitoria, Soto, Navarro, Covarrubias, Banez, Molina)² καὶ οἱ νεώτεροι ὀπαδοὶ τῆς (Salón, Salas, Suárez, de Lugo) ἤτο: ἐκεῖνη ἡ ὁποία καὶ διηρέυνησε τὴν ἐπίδρασιν τῆς ποσότητος τοῦ χρήματος ἐπὶ τῶν τιμῶν. Συγγραφεῖς³ μάλιστα ἀποδίδουν τὴν διαμόρφωσιν τῆς ποσοτικῆς θεω:

σεως διότι ἡ πρώτη δὲν ἐμφαίνει μίαν ἀπλὴν ἰσότητα μεταξὺ τῶν δύο μελῶν τῆς (F. Mauro, σελ. 219). Ἐν συνεχείᾳ ὁ Mauro παραθέτει τὴν τελικὴν του συνάρτησιν ἣτις ἔχει ὡς ἑξῆς :

$$P = f \left(\frac{(a + \beta - c)v}{Q} \right)$$

εἰς ἣν Q ὁ ὄγκος τῶν ἀγαθῶν, a τὸ ἀπόθεμα χρήματος τὸ ὁποῖον προϋπῆρχε, β τὸ προστεθὲν ἐξ Ἀμερικῆς καὶ c τὸ ἀποθησαυρισμένον ἢ ἐξερχόμενον ἐξ Εὐ: ρώπης p τὸ ἐπίπεδον τῶν τιμῶν, v ἡ κυκλοφορικὴ ταχύτης τοῦ χρήματος. Ἐν συνεχείᾳ σχολιάζει τὰς συμβολὰς διαφόρων συγγραφέων. Οὕτως εἰς Προβηγκίαν κατόπιν σχετικῆς ἐρεῦνης τοῦ G. Baehrel, τὸ Q ἠδῆ ἴσθη ἰδιαιτέρως διὰ τὴν ἐξηγηθῆ ὑπ' αὐτοῦ ἡ σχετικὴ σταθερότης τῶν τιμῶν κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα (F. Mauro, σελ. 221), ἐνῶ οἱ F. Braudel καὶ F. Spooner θὰ ὑποστηρί: ξουν τὴν αὔξησιν τῶν M καὶ Q κατὰ τὸ αὐτὸ ποσοστὸν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα (F. Braudel — F. Spooner, *Les metaux monétaires et l'Économie du XVI siècle* εἰς «X Congrès International des Sciences Historiques», 1955, vol., IV, σελ. 233-264 καὶ F. Mauro, σελ. 221, καθὼς ἐπίσης ὁ A. Chabert, *Encore la revolution des prix au XV siècle* εἰς «Annales», 1957, σελ. 268 - 274). Ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω παρατηρήσεων ἔχομεν νὰ εἰπῶμεν τὰ ἑξῆς : 1) ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος μὲ τὴν συνεχῆ αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἀναβίωσιν τῆς οἰκονομίας ἦτις ἐπῆλθεν ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος μὲ τὴν τόνωσιν τῶν πόλεων, τὴν πύκνωσιν τῶν συναλλαγῶν καὶ τὸν ἐγχρηματισμὸν τῆς οἰκονομίας καὶ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ παράγοντος τῆς πίστεως, τὴν ἀνάδυσιν τῶν τραπεζῶν καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν πιστωτικῶν μέσων πληρωμῆς εἰς τὰς συναλλαγὰς ἠδῆ ἴσθη ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης διὰ τὴν ὑψωθῆσιν αἱ τιμαὶ πρὸ τῆς εἰσ: ροῆς τῶν ἐξ Ἀμερικῆς πολυτίμων μετάλλων. 2) Ἡ ἐξ Ἀμερικῆς εἰσοδος τῶν πολυτίμων μετάλ: λων δὲν ἦτο τόσον σημαντικὴ, ὡς ἐκ τοῦ ἰδίου τοῦ πίνακος τοῦ Hamilton ἐμφαίνεται, δέον δὲ νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι συνάμα ὑφίσταται καὶ αὔξησις τῶν ποσοτήτων πολυτίμων μετάλλων με: ταξὺ 16ου καὶ 17ου αἰῶνων ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀφρικῇ. 3) Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα δὲν εἶχομεν σταθε: ρότητα τιμῶν καὶ δὴ εἰς Ἰσπανίαν εἰς ἣν ἐσημειώθη ὑποτίμησις τοῦ νομίσματός τῆς συνεπέα: καὶ μὴ νομισματικῶν αἰτίων ἅτινα δὲν παραγνωρίζει εἰς τὴν ἐργασίαν του καὶ ὁ Mauro (σελ. 221-22).

1. Ἀντιθέτως ὅμως εἰς Φλωρεντίαν καὶ Βέλγιον ὑπῆρξεν ἀνάσχεσις εἰς τὴν ἄνοδον τούτων: τῶν τιμῶν ἔνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῶν Συντεχνιῶν (G. Parenti, *Prime ricerche sulla rivoluzione dei prezzi a Firenze 1939*, σελ. 226 καὶ C. Verlinden, *Mouvement des prix et des salaires en Belgique au XVI siècle* εἰς «Annales» 1955, σελ. 192).

2. Marjorie Grice Hutchinson, *The School of Salamanca*, Oxford, 1952 καὶ *Early Economic Thought in Spain* σελ. 81 κ. ἐπ.

3. Marjorie Grice Hutchinson, σελ. 104, 106.

πρίας τοῦ χρήματος εἰς τὸν Martin de Azpilqueta ἢ Navaro (1556) ἐνῶ φαίνεται ὅτι ταύτην διετύπωσε καὶ ὁ Francisco Lopez de Gomara (1558)¹.

Μεταξὺ 1504-1525 ἔχομεν περίοδον ἐπαναστάσεων κυρίως εἰς Καστίλλην διὰ τὴν ἀναπτυχθῆναι τὸ ἐμπόριον ταύτης μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἡρεμίαν, ὥστε μεταξὺ 1511-1520 αἱ εἰσαγωγαὶ τῆς εἰς χρυσὸν νὰ ἀνέλθουν εἰς £126.000². Μεταξὺ 1524-1530 ἔχομεν πῶσιν τούτων εἰς £ 67.000, ἐνῶ μεταξὺ 1531-1540 ἄνοδον εἰς 601.600, κατὰ δὲ τὴν δεκαετίαν 1551 - 1561 σημειοῦται ἄνοδος πέραν τοῦ £ 1.000.000³.

Ἡ Ἰσπανία ἔφθασε εἰς τὸ ἀπόγειόν της ἐπὶ Φιλίππου Β', ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου ἡ Ἰβηρικὴ χερσόνησος ἠνώθη (1580)⁴. Ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ ἀνήκον ἐπίσης ἡ Φλάνδρα, τὸ Δελφινᾶτον, ἡ Φράνκα Κοντέα, ἡ Σαρδηνία, ἡ Σικελία, τὸ Δουκάτον τοῦ Μιλάνου καὶ ἄλλαι ἰταλικαὶ πόλεις. Ἡ Ἰσπανία κατεῖχε ἐπίσης τὴν Κεντρὴν Ἀμερικὴν, τὴν Βραζιλίαν, τὴν Καλιφόρνιαν, τὸ Τέξας, τὴν Φλώριδα καὶ τὰς Ἀντίλλας, τὰς Φιλιππίνας, μετὰ τὴν μετὰ τῆς Πορτογαλίας δὲ ἔνωσιν ἡ Ἰσπανία προσήρτησε καὶ τὰς Πορτογαλικὰς κτήσεις τῆς Δυτικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς, καὶ ὅλας τὰς ἐπὶ τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας κτήσεις καὶ τὰς Μολούκας νήσους. Ἀπὸ τὰς κτήσεις αὐτὰς ἡ Ἰσπανία ἤρδευε τὸν πλοῦτον, ὥστε αἱ ἐτήσιοι πρόσοδοι τοῦ Φιλίππου Β' νὰ εἶναι δέκα φορές περισσότεραι ἐκείνων τῆς Ἐλισάβετ τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ στρατιωτικὴ του ἰσχὺς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν νὰ καταστῆ, μέχρι τῆς ἡττῆς τῆς φοβερᾶς ἀρμάδας (1588), ἀδιαφιλονίκητος.

Οὕτως, ἐνῶ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἡ Ἰταλία ἦτο ἡ χώρα τῶν Καλῶν Τεχνῶν καὶ ἡ Γερμανία τῶν Θεολογικῶν σπουδῶν, ἡ Ἰσπανία ἦτο ἡ χώρα τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος.

Τὸ ἐμπόριον τῆς Ἰσπανίας καθ' ὅλον τὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος παρουσιάζει ἄνοδον μὲ τινὰς καμπὰς ἐξ αἰτίας τῶν πολέμων καὶ γενικώτερον τῆς πολιτικῆς καταστάσεως καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς Ὀρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως ἔλαβε σαφῆ θέσιν ἐναντίον τῆς.

Ἡ ἐπιρροὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁμως ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἡ Ἰσπανία νὰ υἰοθετήσῃ δύο ἀντιοικονομικῆς φύσεως Διατάγματα (1492 καὶ 1502) δι' ὧν ἐξεδιώχθησαν ἐξ Ἰσπανίας οἱ Μουσουλμάνοι, οἵτινες ἦσαν ἐξαιρετικοὶ τεχνῖται, καὶ οἱ Ἑβραῖοι, κατέχοντας τὰς κλείδας τοῦ ἐμπορίου. Τόσον δὲ οἱ πόλεμοι μετὰ τὴν Γερμανίαν ὅσον καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ μετὰ τὴν Ἀγγλίαν σύγκρουσις εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἀπολεσθοῦν οἱ μεγαλύτεροι θησαυροὶ καὶ τὰ καλύτερα στρατεύματα τῆς Ἰσπανίας,

1. R. Trevor Davies, *The golden century in Spain (1501-1621)*, London 1970, σελ. 283 καὶ L. Th. Houmanidis, *I Mercantilisti e lo Stato εἰς «Il Ruolo dello Stato nel pensiero degli economisti»* (Ed. R. Finzi) Mulino, Bologna 1975, σ. 84.

2.3. R. Trevor Davies, σελ. 63.

4. Λ. Θ. Χουμανίδη, *Μαθήματα Ἱστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου*, σελ. 363 κ. ἐπ., F. Braudel, *La Mediterranée et le monde Méditerranéen à l' époque de Philippe II*, Paris 1949.

ὡς ἐπίσης καὶ ἡ βιομηχανικὴ περιοχὴ τῆς Φλάνδρας καὶ αἱ διάφοροι ἐπὶ τῆς Εὐρώπης κυριαρχαὶ τοῦ Ἰσπανικοῦ Στέμματος.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς τῆς Ἰσπανίας ἰδρύθησαν εἰς αὐτὴν τρεῖς βασικοὶ ὀργανισμοί:

α) Τὸ Ἐπιμελητήριον¹ (Casa de contratación), ἰδρυθὲν ἐν Σεβίλλῃ τῷ 1503, τὸ ὁποῖον ἐρρῦθμιζεν ὑποθέσεις ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, παρεχόμενος ἐξουσίας εἰς ἐμπόρους², ἐπώπτευε τὸ ἐμπόριον, διεκανόνιζε τὴν κίνησιν τῶν πλοίων, εἰσέπραττε τελωνειακὰ τέλη ad valorem³ καὶ ἐξησφάλιζε μέτρα πρὸς ἀσφαλῆ μεταφορὰν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου⁴. Τὸ αὐτὸ ἴδρυμα διηύθυνε Ναυτικὴν Σχολὴν καὶ διέθετε ἔδραν Κοσμογραφίας καὶ Δικαστήριον.

Τῆς Casa προϊστατο ὁ ἐμπορομεσίτης, ὁ θησαυροφύλαξ καὶ ὁ λογιστὴς (contador) ὅστις ἐτήρει τὰ ἀρχεῖα⁵ καὶ τὰ βιβλία τῶν λογαριασμῶν, ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων ἀγαθῶν⁶. Τὰ βιβλία ταῦτα ἀφεώρων καὶ ἐπὶ φόρων ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν καταναλώσεως (alcabala) καὶ ἐπὶ φόρων ταμειυτικοῦ χαρακτῆρος (averta)⁷ καὶ δὴ τῶν πρὸς Ἰνδίας ἐξαγομένων ἀγαθῶν.

β) Τὸ Συμβούλιον τῶν Ἰνδιῶν (Consejo Supremo de Indias) ἰδρυθὲν (1524) πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἐφαρμόσῃ ἀποικιακὴν πολιτικὴν.

1. Τοῦτο συναντᾶται τὸ πρῶτον εἰς Καστίλλην (15ος αἰὼν) καὶ εἶτα ἐξαπλοῦται ἀπὸ Σεβίλλης καὶ εἰς τὰς Ἰσπανικὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς (Ch. Verlinden. op. cit. σελ. 21,22).

2. Διὰ νόμου, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Φερδινάνδου τοῦ Καθολικοῦ, οἷοσδήποτε Ἰσπανὸς τὴν καταγωγὴν ἢ καὶ μετανάστης ἐγκατεστημένος πλέον τῶν 10 ἐτῶν εἰς Ἰσπανίαν ἠδύνατο νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸ μετὰ τῶν ἀποικίων ἐμπόριον. Εἰς τὴν πραγματικότητά ὁμοῦς τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἦτο μονοπώλιον στενοῦ κύκλου Ἰσπανῶν ἐμπόρων, ὑποβοηθουμένων ὑπὸ τοῦ στέμματος ἀξαναομένων τῶν τιμῶν τεχνητῶς καὶ μὴ ὑποκειμένων εἰς οἰονδήποτε συναγωγισμὸν (G. Luzzatto, σελ. 194).

3. Περί τῆς Casa de contratación καὶ εἰς F.P. Martin, Los hombres de negocios genoveses de Espana durante el siglo XVI εἰς «Fremde kaufleute auf der iberischen halbinsel» (H. Kellebenz) Bohmen Verlag Köln, Wien 1970, σελ. 92 κ. ἐπ.

4. Ἐκ φόβου πειρατείας, ἥτις ἠπειλεῖτο ἀπὸ μέρους τῶν Ὀλλανδῶν καὶ τῶν Ἀγγλων, ἀπὸ τοῦ 1565 ὀργανώθησαν νηοπομπὰ ἐμπορικῶν πλοίων προστατευομένων ὑπὸ πολεμικῶν. Τὸ πολύτιμον φορτίον ἐφθανεν εἰς Σεβίλλην, ὅπου ἦσαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τραπεζιτῶν Fugger, Welser καὶ ἄλλων, οἵτινες ἀνελάμβανον τοῦτο ἢ ἐφορτώνετο διὰ τὴν Ἀμβέρσαν, ἥτις τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο μέγα ναυτικὸν κέντρον (H. Heaton, σελ. 248-249). Περί τῶν ξένων εἰς τὴν Ἰσπανικὴν Οἰκονομίαν εἰς J.V. Vives, The decline of Spain in the 17th century εἰς «The economic decline of Empires» (C. M. Cipolla), σελ. 130 κ. ἐπ.

5.6. M. Moret- Aspects de la société marchande de Seville au debut du XVII siècle εἰς «Revue d' Histoire Économique et Sociale», Paris No 1, vol. XLII, σελ. 191.

7. M. Moret, αὐτόθι, σ. 539. Ὁ ἐπίμαχος, ὡς θὰ ἴδωμεν, φόρος alcabala διεκυμαίνετο. Ἐπὶ Uztariz ἦτο 10 % ὁμοῦς μετὰξὺ 1562 καὶ 1576 ἦτο 7 %, ἀπὸ 1567 μέχρι τὸ 1584 ἀνῆλθεν εἰς 20 % καὶ ἀπὸ τὸ 1584 μέχρι τὸ 1595 κατῆλθεν εἰς 15 % καὶ ἀπὸ 1620 εἰς 7 %, (R. Grobower, Alcabala εἰς «Encyclopaedia of the Social sciences», vol. I. σελ. 615-616. Ἐπίσης καὶ εἰς M. Colmeiro. Historia de la Economica Politica en Espana, Madrid 1869, vol. I, II.

γ) Ἡ Συντεχνία Ἐμπόρων τῆς Σεβίλλης (Universidad supremo de los mercaderes de Sevilla) ἰδρυθεῖσα τὸ 1543 πρὸς ρύθμισιν τῶν μετὰ τῶν ξένων ἐμπορικῶν σχέσεων, πρὸς διακανονισμόν τῶν μεταξὺ γηγενῶν ἐμπόρων συγκρούσεων καὶ ὡς μέσον πρὸς συνεννόησιν μετὰ τῆς Casa διὰ τὴν τοποθέτησιν κεφαλαίων εἰς ἐμπορικὰ ταξίδια ἢ εἰς κυβερνητικὰ δάνεια ¹.

Ἡ ἴδρυσις τῆς Συντεχνίας ταύτης ² ἐν Σεβίλλῃ δὲν ἦτο τυχαία διότι αὕτη μετὰ τῆς Βαλένθιας, τῆς Βαρκελώνης ³, τοῦ Τολέδου, τοῦ Μπουργκος ⁴ καὶ τοῦ Κάδιξ συνεκέντρωνε τὴν οικονομικὴν δραστηριότητα τῆς Ἰσπανίας.

Ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος ἡ Σεβίλλῃ συνεχῶς προοδεύει ⁵ ἐξ αὐτῆς δὲ ἐξορμῶν οἱ ἔμποροι καὶ τὰ ἀγαθὰ πρὸς τὰ διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἡ Σεβίλλῃ ἀνθεῖ καὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος οἱ κάτοικοί της ἀνέρχονται εἰς 150.000, παρ' ὅλας τὰς ἐπιδημίας (1599, 1607) καὶ τὰς ἐξ αἰτίας τῶν μεταναστεύσεις.

Ἡ Σεβίλλῃ ἐξῆγεν ἔλαια, ὡς τὸ ἐξαιρετόν ἐσίγια (ecija) καὶ ἔρια, ἰδιαίτερος ζητούμενα εἰς Φλάνδραν καὶ εἰσήγε Νέγγρους τοῦ Πρασίνου Ἀκρωτηρίου, χρυσόν, ἄργυρον καὶ διάφορα κοσμήματα τῆς Φλωρεντίας, ὡς ἐπίσης προϊόντα τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς (Ἀβάνα, Βέρα Κρούζ, Πόρτο Μπέλλο) ⁶. Ἐπίσης ὄνομαστοὶ ἦσαν οἱ τριῶν ποιοτήτων οἶνοι της.

Οἱ ἀκριβοὶ καὶ ἀνώτεροι προωρίζοντο διὰ τὰ μακρυνὰ ταξίδια, οἱ ἑλαφροὶ καὶ εὐθηνότεροι διὰ τὰ βραχυτέρας ἀποστάσεων ταξίδια, ἐνῶ ἡ τρίτη καὶ κατωτέρα κατηγορία οἴνου (brusco) κατηναλίσκετο εἰς τὸν λιμένα ⁷. Οὗτος παρουσί-αζε μεγάλην δραστηριότητα δεδομένου ὅτι ὁ Γκουαντακιβίρ, ὡς πλωτὸς πο-

1. H. Heaton, σελ. 168 καὶ εἰς M. Moret, σελ. 193.

2. R.S. Smith, *The Spanish guild merchant. A history of the consuetudo (1250-1700)*, Duke University Press 1940.

3. Ἡ Βαρκελώνη ἦτο ἡ Καταλωνικὴ καρδιά τῆς ὁποίας τὰ πλοῖα διέσχίζον τὴν Μεσόγειον καὶ ἔφθανον μέχρι τοῦ στενοῦ τοῦ Ντόβερ. Εἰς τὴν Βαρκελώνην ἐπίσης συναντᾶται τὸ πρῶτον τὸ Δίκαιον τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ ἐπὶ θαλασσιῶν ἀσφαλειῶν (1433) καὶ διαμορφοῦται ὁ Κῶδιξ τοῦ Ναυτικοῦ Δικαίου, ὁ ὁποῖος περιελάμβανε ἐκτὸς τῶν διαφόρων ἐμπορικῶν ρυθμίσεων ἐπὶ διαφορῶν καὶ τὰ δικαιώματα τῶν οὐδετέρων καὶ ἐμπολέμων πλοίων κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, ὥστε νὰ δημιουργηθῆ ἡ βᾶσις τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου.

4. Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα τὸ Μπουργκος παρακαμίζει καὶ καταλείπει τὴν θέσιν του εἰς τὴν Μαδρίτην, ἦτις τὸ 1617 ἀριθμεῖ 108.000 κατοίκους (J.V. Vives, *The decline of Spain in IVth century* εἰς «*The economic decline of the Empires*» (Cipola), σελ. 150).

5. Εἰς τὴν Ἀλκατσερία περιοχὴν τῆς πόλεως τῆς Σεβίλλης, συγκεντρῶνοντο τὰ πλοῦσια ὑφάσματα, ἀκριβὰ φορέματα, πανάκριβα κοσμήματα (M. Defourneaux, *La vie quotidienne en Espagne au siècle d'or*, Paris 1964, σελ. 93).

6. P. Chaumu, *Seville al l'Atlantique*, Paris 1955 - 1960 καὶ *Le Pervertissement de la tendance majeure des prix et des activités au XVII siècle* εἰς «*Studi, in Onore di Amintore Fanfani*» vol. IV, σελ. 219 κ. ἑπ. - A. Girard, *La rivalité commerciale et maritime entre Seville et Cadix jusqu' à la fin du XVII siècle*, Paris 1932. - A. Fanfani, *Storia Economica*, ed. 1965, σελ. 578.

7. M. Moret, σελ. 178.

ταμός, ἐβοήθει εἰς τὸ ναυτικὸν ἐμπόριον. Τὰ πλοῖα ὅμως μεγάλης χωρητικότητος ἐξεφόρτωνον μέρος τοῦ φορτίου των εἰς Κάδιξ πρὶν φθάσουν εἰς Σεβίλλην¹.

Ἡ δραστηριότης τῶν Ἰσπανῶν ἐμπόρων εἰς τὸν Νέον Κόσμον ἦτο τόσον ἀνεπτυγμένη, ὥστε νὰ εἰσαχθῶσι καὶ εἰς αὐτὸν αἱ Ἐμπορικαὶ Ἐκθέσεις, αἵτινες συνεκέντρωνον ἐμπόρους ἐκ Μεξικοῦ καὶ Περού καὶ ἐξ Ἰσπανίας εἰς Βέρα Κρούζ καὶ Πόρτο Μπέλλο. Τὸ ἐμπόριον διεσπλεύετο καὶ ἐξ αἰτίας τῶν καιρικῶν συνθηκῶν, τῶν θυελλῶν, καὶ ἐξ ἐνδημικῶν νόσων καὶ πυρετῶν, ὥστε οἱ ἔμποροι γνωρίζοντες τὰς ἀνθυγιεινὰς ζῶνας νὰ τὰς ἀποφεύγουν, ἀντιμετωπίζοντες τὰ ἐμπόδια τῆς φύσεως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀποκτωμένης πείρας των.

Τὸ ἰσπανικὸν μετὰ τῆς Ἀμερικῆς ἐμπόριον, κυρίως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἐξαγωγάς, ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἐλαίου καὶ τοῦ οἴνου, πλὴν ὅμως μέχρι καὶ τοῦ 17ου αἰῶνος εἰσήγοντο καὶ ἐξήγοντο πλῆθος ἀγαθῶν, ὑφίστατο δὲ καὶ ἐμπόριον διενεργούμενον ὑπὸ τῶν λαθρεμπόρων.

Ἀντικείμενον ἐξαγωγῆς ἦσαν διάφορα εἶδη τροφίμων, ἔλαιον, οἶνος, δημητριακά, ὑφάσματα καὶ ἰδίως ἐριοῦχα, χαλκός, ὑδράργυρος, σιδηρᾷ ἀντικείμενα καὶ δὴ ἐργαλεῖα ἐξορύξεως διὰ τὰ ὄρυχεῖα, ἐπιπλα κλπ. Ἐνῶ τὰ εἰσαγόμενα ἀντικείμενα ἦσαν σάκχαρις, βάμβαξ, κακάο, καπνός, βαφικά, κογχύλια, ἰνδικὸν κυανοῦν, ἀρώματα, φαρμακευτικὰ φυτὰ, μαργαρίται τῆς Καραϊβικῆς καὶ πολύτιμα μέταλλα².

Ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν τούτων ἐπεβάλλοντο διάφορα τελωνειακὰ τέλη, ἐνῶ ἐπὶ ἀγοραπωλησίας 5 % ἐπὶ τῆς ἀξίας³. Μεγάλα ἔσοδα τοῦ Κράτους προήρχοντο καὶ ἀπὸ φόρους ἐπὶ ἄλατος, ἀργύρου, καπνοῦ, σοκολάτας, παιγνιοχάρτων⁴. Ἐπίσης ὁ φόρος ἐπεβάλλετο ἐκεῖ ὅπου τὸ ἐμπόρευμα ἐπωλεῖτο ἢ ἐκεῖ ὅπου παρήγετο⁵.

Παρὰ τίς συστάσεις τῶν Ἰσπανῶν ἐμποροκρατῶν συγγραφέων (Luiz Ortiz,

1. M. Moret, σελ. 179.

2. Ὁ E. Hamilton (op. cit.) καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες τοῦτον G. Luzzato (op. cit.) P. Vilar, A History of gold and money 1450 -1920 (ἀγγλ. μετ., London 1976, σελ. 21) δίδουν σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπὸ τοῦ 1591 μέχρι τοῦ 1666 τὰ ἐξῆς στοιχεῖα εἰς Kgs. χρυσοῦ καὶ ἀργύρου :

Ἔτη	Χρυσός	Ἄργυρος
1591 - 1600	2.707.626	19.451
1601 - 1610	2.213.613	11.764
1611 - 1620	2.192.255	8.855
1621 - 1630	2.145.339	3.889
1631 - 1640	1.396.759	1.240
1641 - 1650	1.056.430	1.549
1651 - 1660	443.256	469

3. 4. 5. Περὶ τούτων εἰς J. V. Vives, Αὐτόθι, σελ. 152.

«Olivares, Sancho de Mancada, Fray Francisco Martinez de la Mata)¹ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας, τῆς πίστεως κλπ., ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῆς Ἰσπανίας δὲν ὑπῆρξε διορατικὴ. Ἐκ τούτων ὁ Luiz Ortiz εἰς τὸ ἔργον του «Memorial para que non salga dinero del reino» (1558) συμβουλεύων ἐπὶ τῆς ἀκολουθητέας ἐμπορικῆς πολιτικῆς ἐξετάζει μέχρι ποίου σημείου αἱ ἐξαγωγαὶ πρώτων ὑλῶν πλουτίζουν τοὺς ἄλλους λαοὺς καὶ ἐπὶ τῇ βάσει μελετῶν του ἐπὶ τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου τῆς Ἰσπανίας εὐρίσκει ὅτι ἡ χώρα του ἦτο ὑποχρεωμένη διὰ τὰ εἰσαγόμενα ἐκ τῶν πρώτων ὑλῶν τῆς προϊόντα νὰ πληρώνη 8-10 ἑκατομ. δουκάτα ἐπὶ πλέον. Διὸ καὶ ὑποδεικνύει ὅπως οἱ ξένοι ἀναγκάζονται νὰ καταβάλλουν 8-10 ἑκατομ. δουκάτα εἰς βιομηχανικὰ προϊόντα ἀντὶ 1 ἑκατομ. εἰς πρώτας ὕλας².

Τὸ ἐμπόριον τῆς Ἰσπανίας εἰς τὸν Παλαιὸν Κόσμον διεξήγετο εὐρέως μετὰ τῆς Γαλλίας, ὥστε τὸ 1598 νὰ φθάσῃ τοῦτο εἰς τὴν πλήρη ἄνθησίν του³. Οὐχ ἦττον τὸ μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐμπόριον ἦτο ἀρκούντως δραστήριον ἰδίως μετὰ τὴν ἐν Λονδίνῳ συμφωνίαν τοῦ 1604⁴. Παρὰ ταῦτα ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀπὸ μέρους τῶν λοιπῶν δυνάμεων καὶ ἰδίᾳ τῆς Ἀγγλίας μέχρι τῆς ἀναφερθείσης συμφωνίας τοῦ Λονδίνου ὑπέσκαπτον τὴν οἰκονομικὴν εὐρωστίαν τῆς Ἰσπανίας, ὥστε σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἀπολέσῃ αὕτη τὴν ἡγετικὴν τῆς θέσιν.

Ἐξ ἄλλου οἱ Ἰσπανοὶ εὐγενεῖς παρέμειναν προσδεμένοι εἰς τὰς γαιοκτησίας των, ἡ δὲ συγκέντρωσις τοῦ πλούτου καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῶν συνθηκῶν ἐπέφερον τὴν ἀναστολὴν τῶν κερδοφόρων ἐπικινδύνων ἐπιχειρήσεων. Οἱ ἀτυχεῖς πόλεμοι τῆς Ἰσπανίας ἐγκατέστησαν ἐπίσης τὸ ξένον στοιχεῖον εἰς αὐτήν, ὥστε Ἴταλοί, Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι ἔμποροι νὰ ἀποκτήσουν μεγάλα προνόμια εἰς Ἰσπανίαν, ἰδίως ἐπὶ Καρόλου Ε', ὅστις τελικῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας του ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ ἐναντίον των διάφορα μέτρα⁵. Οἱ Ἀγγλοὶ ἐπίσης κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἀπέκτησαν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς Ἰσπανίαν, πολλάκις δὲ διὰ πολεμικῶν πράξεων εἴτε ἐπέβαλλον τὰς ἀπόψεις των εἴτε κατέστρεφον τὸ ἰσπανικὸν ἐμπόριον. Οὕτως, οἱ Ἀγγλοὶ, βασιζόμενοι εἰς τὴν ναυτικὴν των ἰσχὺν ἱδρυσαν καὶ τὴν Merchants Adventurers (1533)⁶ ὑπὸ μορφὴν ἐταιρίας κατὰ μετο-

1. E. J. Hamilton, Spanish mercantilism before 1700 εἰς «Facts and factors in Economic History», Cambridge, 1932.

2. F. Mauro, Le XVI Siècle Européen, Aspects économiques, Paris, 1970, σελ. 244.

3. 4. F. Braudel, La Méditerranée et le monde méditerranéen à l' époque de Philippe II, σελ. 355 καὶ εἰς M. Moret, σελ. 176.

5. G. Luzzatto, σελ. 193.

6. Εἰς τὴν Ἐταιρίαν αὐτὴν συμμετεῖχον 22 ἐκ τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν ἀνήκοντες μάλιστα καὶ εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς Πόλεως τοῦ Λονδίνου, ἐκ τῶν πλουσιῶν τούτων ἑταίρων δέον ὅπως ἀναφέρομεν τὸν πλουσιώτερον Λονδρέζον, τὸν Sir Thomas White ὁ ὁποῖος ἱδρυσεν τὸ St. John College τῆς Ὁξφόρδης καὶ ἐπλήρωσε φόρους τῆς τάξεως τῶν 1100 λιρῶν στερλινῶν. Ἐχουσα ἡ Ἐταιρία τὴν ἔδραν τῆς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἠδύνατο νὰ ἐλιχθῆ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἔχουσα συγχρόνως καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἐλισάβετ, ἥτις τῆς παρέσχεν ἰδιαίτερα προνόμια, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν ἀνάρρησιν εἰς τὸν θρόνον τῆς Μαρίας Τυδώρ εἶχον καταργηθῆ. Οὕτω μετὰ τὴν ὑπο-

χάς πρὸς χρηματοδότησιν ναυτικῶν ἐπιδρομῶν ὡς καὶ λαθρεμπορίου καὶ ἤτις ἀπελάμβανε προνομίων. Προσέτι ὁ John Hawkins τὸ 1565 ἐπέτυχε ἀπὸ τὰς ἰσπανικὰς ἀρχὰς νὰ ὑποβιβάσουν τὰ τελωνειακὰ τέλη, τὸ δὲ 1572 καὶ 1577 ὁ Francis Drake προέβη εἰς λίαν κερδοφόρους ἐπιχειρήσεις πειρατείας. Τὸ 1648 διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Múnster ἡ Ἰσπανία ἀπεδέχθη τὴν de jure ἀνεξαρτησίαν τῆς Ὀλλανδίας, ἣτις διήνοιξε τὰς πύλας τῆς ἐλευθερίας εἰς τὸ ὀλλανδικὸν ἐμπόριον. Τὸ 1659 ἐπίσης μὲ τὴν Συνθήκην τῶν Πυρηναίων ἡ Γαλλία ἐπέτυχε νὰ εἰσαγάγῃ ἐμπορεύματα εἰς τὴν Καταλωνίαν.

* * *

Ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ Ἰσπανία δὲν εἶναι ἡ δύναμις ἣτις ἄλλοτε ἐπηρέασε μίαν περίοδον τῆς Ἱστορίας μὲ τὴν ἀδιαφιλονίκητον ἰσχύν της. Τέλη 16ου ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος, ἡ πανώλης ἐξηπλώθη διὰ νὰ πλήξῃ τὴν Ἀνδαλουσίαν καὶ τὴν Καστίλλην¹. Ἐπὶ δὲ Φιλίππου Γ' (1578-1621) ἔχομεν ἐκ νέου διωγμὸν τῶν Μουσουλμάνων (1610), καθὼς ἐπίσης καὶ ὑποτίμησιν εἰς τὸ διπλάσιον τοῦ ἰσπανικοῦ νομίσματος². Οὕτω καὶ τὰ ἐξ ἀργύρου νομίσματα (vellòn) ἔπαυσαν νὰ περιέχουν ἄργυρον καὶ ἀργότερον ἐξύγιζον τὸ ἥμισυ τοῦ προτέρου βάρους των.

Παρ' ὅλην δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Βουλῶν διάθεσιν 17.500.000 δουκάτων εἰς τὸν βασιλέα, ἵνα σταθεροποιήσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος διὰ 20 ἔτη, τοῦτο ἐπετεύχθη μόνον διὰ τὰ πρῶτα ἑννέα ἔτη. Τὸ 1617 ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε ἄδειαν ἐκδόσεως 600.000 δουκάτων εἰς χάλκινα νομίσματα, αἱ Βουλαὶ ἐδέχθησαν διὰ 800.000 μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐνταθῇ ἡ ὑψωσις τῶν τιμῶν. Καὶ πάλιν ὅμως αἱ Βουλαὶ προσέφερον εἰς τὸν Βασιλέα 18.000.000 δουκάτα ἵνα τὰ κυκλοφορήσῃ εἰς περίοδον ἑννέα ἐτῶν, ἐφ' ὅσον ὁ βασιλεὺς δὲν θὰ προέβαινε εἰς κοπὴν ἄλλων χαλκίνων νομισμάτων. Καὶ πάλιν ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ περαιτέρω αὐξήσις τῶν τιμῶν³.

Κατὰ τὰ πέντε πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Φίλιππος Δ' (1607-1665) ἔκοψε 37.987.373 χάλκινα μάρκα ἄτινα ἀντιστοιχοῦντα εἰς ἀξίαν 264.144.440 maravedis ὑψωσαν τὴν ἀξίαν τοῦ χαλκοῦ ὥστε νὰ εἰσέρχεται χαλκὸς εἰς Ἰσπανίαν πρὸς κερδοσκοπίαν καὶ νὰ ἐξάγωνται πολὺτιμα μέταλλα καὶ ἐμπορεύματα⁴. Προσέτι

στήριξιν τὴν ὁποίαν ἔτυχον οἱ Ἄγγλοι ἔμποροι ἔθεσαν εἰς δυσχερῆ θέσιν τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ραγουσίους ἀνταγωνιστάς των, ἐνῶ οἱ ἔμποροι τῆς Γερμανικῆς Χάνσα ἐτέθησαν ἐπίσης εἰς ἀβεβαιότητα καὶ ὑποχώρησιν. Διὸ καὶ εἰς τὸν δραστήριον λιμένα τῆς Ἀμβέρσας ἡ πρωτοβουλία περιήλθεν εἰς τοὺς Ἄγγλους ἐμπόρους (βλ. εἰς G.D. Ramsay, *The Cloth Trade at London in mid - sixteenth century, The merchants adventurers and their rivals* εἰς «*Produzione, commercio e consumo dei Panni di lana (nei secoli XII - XVIII)*», (a cura M. Spallanzani) Istituto Internazionale di Storia Economica «F. Datini» Firenze MCMLXXVI, σελ. 377 κ. ἐπ., 386.

1. Μεταξὺ 1506 - 1600 τὸ μέγιστον ὕψος τῶν τιμῶν ἀνῆλθεν εἰς 17% καὶ δὴ κατὰ τὴν περίοδον 1522 - 1525 (P. Vilar, σελ. 82). S. H. Elliott, *The Decline of Spain* εἰς «*Economic decline of Empires*» (C. M. Cipolla), σελ. 177 καὶ P. Vilar, σελ. 194.

2. R. Trevor Davies, *Spain in decline (1621 - 1700)*, London 1970, σελ. 94.

4. R. Trevor Davies, σελ. 96 - 97. Ἐπίσης περὶ τούτου εἰς Marjory Grice Hutchinson, *Early Economic Thought in Spain* (σελ. 168), ἐνθα ἀναφέρεται εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Diego de Saavedra Fajardo (1640).

οί φόροι υπήρξαν βαρύτεροι και ανασχετικοί τῆς οικονομικῆς προόδου. Ἄλλὰ και ἡ κρατικὴ παρέμβασις δὲν ἦτο πάντοτε ἀποδοτικὴ. Οὕτως, ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἦτο καθορισμένη καθ' ἕκαστον ἔτος, ἀπηγορεύετο δὲ ἡ πώλησις σίτου ἄνω τῆς τιμῆς αὐτῆς, ὅμως ἐὰν ἡ ἐσοδεία ἦτο πτωχὴ, τότε ὁ σίτος ἀπεκρύπτετο διὰ νὰ πωληθῆ εἰς πολὺ ὑψηλὴν τιμὴν. Ἡ ἐπιβολὴ τοῦ φόρου cientos (4 %) παραλλήλως μὲ ἐκεῖνον τῆς alcabala (10 %) ἐπὶ πάσης δοσοληψίας ἀνεξαρτήτως πόσας φορὰς τὸ ἐμπόρευμα θὰ ἠλλασσε χεῖρας και ἡ αὐξησις τῶν ἄλλων φόρων κατέστρεψαν ἐπὶ πλέον τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον, τὸ ὁποῖον ἐπεβαρύνθη μὲ τοὺς φόρους τούτους. Τὰ μονοπώλια ἄλατος, καπνοῦ, πυρίτιδος, κηροῦ, πεπέρεως, ὑδραργύρου, γόμας και αἱ δαπάναι ἐορταστικῶν λαϊκῶν ἐκδηλώσεων, ἀνερχόμεναι εἰς 300.000 - 500.000 δουκάτα και ἄλλων παρομοίων τῆς Αὐλῆς, ἐπεβαρύνον τὰ δημόσια οικονομικὰ και προεκάλουν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν λαϊκῶν μαζῶν δεδομένου ὅτι οἱ ἰδαλγοί, ἦτοι οἱ μέσοι εὐγενεῖς, ἐξηροῦντο φορολογίας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον τὰ περισσότερα πλοῖα ἄτινα μετέφερον ἐμπορεύματα ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ δὲν ἦσαν ἰσπανικά, ἔτι δὲ και τὰ τῶν ἐξ Ἰνδιῶν πληρώματα τούτων, τὸ δὲ ξενικὸν στοιχεῖον εἰσεχώρησε εἰς τὴν οικονομικὴν ζωὴν ὥστε οἱ ξένοι ἀπελάμβανον μεγάλων προνομίων. Αἱ βιοτεχνίαι κατὰ πλειοψηφίαν ἦσαν εἰς χεῖρας Ἰταλῶν. Οἱ Γάλλοι ἀνήρχοντο εἰς 77.000 και οἱ ἐν Μαδρίτῃ λοιποὶ ξένοι εἰς 40.000, οἱ δὲ Φλαμανδοὶ και Γερμανοὶ ἴδρυσαν τὸ 1624 τὸ Almirantazgo κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν Casa de contratación ἀπολαμβάνοντες μεγάλων προνομίων. Τὸ ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον ἦτο παθητικόν, 200.000 δουκάτα δὲ ἐξήγοντο ἐξ Ἰσπανίας ἐκ τῆς πρὸς αὐτὴν πωλήσεως ἐνδυμάτων, ἰχθύων και ξυλείας¹.

Οὕτως ἐπὶ Φιλίππου Δ' ἡ κρίσις κατέστη βαθυτέρα, ὥστε οἱ ἐμποροκράται Ward, Campomanés και Ulloa νὰ προτείνουν ὑπὲρ τοῦ ἐμπορίου και τῆς βιομηχανίας² προστατευτικὰ μέτρα, χωρὶς ὅμως και νὰ ἐπιτευχθοῦν ἀποτελέσματα. Μεταξὺ 1641-1642 ἡ νομισματικὴ ὑποτίμησις ἐνετάθη, αἱ τιμαὶ χονδρικῆς πωλήσεως εἰς Σεβίλλην ἀνήλθον κατὰ 93 % διὰ νὰ ἐκπέσουν εἰς 87 % μὲ τὰ κατὰ τῆς ὑψώσεως τῶν τιμῶν μέτρα³ και νὰ ἀναδειχθῆ διὰ τὰς προσπαθείας του ὁ Gaspar de Gusman Count d' Olivares⁴.

Παρὰ τὰς προσπαθείας του αὐτὰς ὅμως τοῦ Olivares ἡ Ἰσπανία δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν τῆς ἀκμὴν, ἡ δὲ εὐνοϊκὴ πρὸς τοὺς Ἑβραίους στάσις του διὰ τῆς παραχωρήσεως προνομίων (1627) - ἥδη ἀπολαμβάνόντων τούτων ἐν Πορ-

1. R. Trevor Davis, The golden century of Spain (1501 - 1621), London 1970, vol. I, σελ. 106 - 108.

2. Marjorie Grice - Hutchinson : Early economic Thought in Spain, σελ. 165 - 166. Ἰδιαιτέρως ὁ Bernardo de Ulloa λυπεῖται διὰ τὴν μεταξὺ Ἰσπανίας και Ἀμερικῆς παρακμὴν τοῦ ἐμπορίου και τὰ πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα ἀπέκόμισεν ἐκ τοῦ ἐμπορίου ἡ Ἀγγλία διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Οὐτρέχτης (1713).

3. Λ. Θ. Χουμανίδη, Μαθήματα Ἱστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου, Ἀθήναι 1968, σελ. 367.

4. R. Trevor Davies, Spain in decline (1621 - 1700), London 1970, Vol. II σελ. 4.

τογαλία - έναντι 1.700.000 κρουζέντος εις ουδέν συνετέλεσε διότι η Ἐκκλησία ἀντέδρασε καθ' ὅλην τὴν Ἰβηρικὴν ἐναντίον τῶν Ἑβραίων¹. Ἐτι καὶ ἡ ἴδρυσις τῆς Junta de la reformación de costumbres δὲν ἐπηρέασε τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς Ἰσπανίας ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ φορολογικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἀνεδιοργανώθη ὑπὸ τοῦ Olivares, καὶ τοῦτο ἔνεκα τῆς κατ' αὐτοῦ ἀντιδράσεως καὶ τῶν πολέμων.

Ἡδὴ μεταξὺ 1631-1665 σημειοῦνται ἐπαναστάσεις ἐναντίον τῶν εὐγενῶν ἀπολαμβάνόντων προνομίων καὶ δικαιωμάτων. Ἡ δημιουργία δὲ μονοπωλίου ἐπὶ τοῦ ἄλατος συνετέλεσε ὥστε νὰ ἐκδηλωθῆ ἡ πρώτη ἐπανάστασις (1631) εἰς Βισκόγιαν. Ἐπίσης ἐπαναστάσεις ἐσημειώθησαν εἰς Νεάπολιν καὶ Σικελίαν, ἰδίως λόγῳ τοῦ ἐνσκόψαντος λιμοῦ (1647). Σπουδαιοτέρα ὅμως πασῶν ἦτο ἡ ἐπανάστασις τῆς Βαρκελώνης, ἣτις καὶ ἑτερματίσθη τὸ 1652 ἀφοῦ συνετάραξε τὴν Ἰσπανίαν.

Ἡ κρίσις αὕτη συνεχίσθη καὶ ἐπὶ Καρόλου Β' (1665-1700) τῶν Βουρβόνων, κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου εἰς Δομινικανὸς ὁ Juan de Castro ἔστειλε εἰς τὴν Ἀντιβασιλίσσαν Μαριάνναν τὸ βιβλίον του «Memorie sobre la perdida de Espana, y su Comercio» (1668) εἰς ὃ ἀνεφέρετο ἐπὶ τῶν ἀδυναμιῶν τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς σπατάλης διὰ τὴν εἰσαγωγὴν πολυτελῶν ἀγαθῶν, καθὼς καὶ ὅτι ἔνεκα τῆς ὑποτιμήσεως τοῦ νομίσματος καὶ τοῦ διπλασιασμοῦ τῆς τιμῆς τοῦ ἐρίου τὸ ἐμπόριον τῆς Σεγκόβια ὑπέστη μεγάλην κάμψιν². Τὸ 1669 ἰδρύθη ἡ Junta de Comercio y Moneda διὰ νὰ ἀναδιοργανωθῆ τὸ 1681, 1683 καὶ 1691 χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῆ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἐμπόριον καὶ νὰ σταθεροποιήσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος. Διάφοροι νόμοι θεσπισθέντες πρὸς προαγωγὴν τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς παραγωγῆς μεταξωτῶν³ οὐδὲν ἐπέτυχον, ἐνῶ ἀπὸ τοῦ 1679 ἐθεσπίσθη νόμος ἐνθαρρύνων τὴν μετανάστευσιν τεχνιτῶν εἰς Ἰσπανίαν.

Ἐπὶ Φιλίππου Ε' (1683-1746) ἡ Ἰσπανία ἔπαυσε πλέον νὰ παίξῃ πρωτεύοντα ρόλον ὠκεανείου δυνάμεως ἀποψιλουμένη πληθυσμιακῶς καὶ ἔχουσα μειωμένα ἔσοδα⁴. Οὕτως, ἡ ἐπαρχία τῆς Σεβίλλης ἀπέδιδε τὸ μέγιστον τῶν ἐσόδων ἀνερχομένων κατὰ τὸν ἐμποροκράτην Uztariz εἰς 315,463.007 maravedis. Ἐκτὸς τοῦ συνολικοῦ εἰσοδήματος, διὰ τὸ σύνολον τῆς Καστίλλης εἰσεπράττοντο 2.400.433.652 maravedis, ἐνῶ μόνον διὰ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Τολέδου καὶ τῆς Λά Μάνχα 275.686.600 maravedis. Ἀπὸ τὴν Γρανάδα εἰσεπράττοντο 242.918.475, τὴν Μαδρίτην 201,725,025, ἐνῶ ἀπὸ τὰς πόλεις Μούρτσια, Σόρια, Τόρο, Ζαμόρα, 38, 25, 34 καὶ 29 ἑκατομ. maravedis ἀντιστοίχως⁵.

Ἡ βιοτεχνικὴ παραγωγή τῆς Ἰσπανίας κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ἦτο ἰσχυρο-

1. R. Trevor Davies, Vol. II, σελ. 39.

2. R. Trevor Davies, σελ. 146, 151, 154.

3. R. Chaunu, Notes sur l'Espagne de Philippe V (1700 - 1746) εἰς «Revue d'Histoire Économique et Sociale», vol. XLI 1963, No. 4, σελ. 448 κ. ἐπ.

4. 5. G. Uztráziz, Theorica y Practica de comercio y de Marina, Madrid 1742, σελ. 389.

τάτη, ἡ μετανάστευσις πρὸς ἄγρην τύχης ἢ ἐξασφάλισιν τεμαχίου γῆς ἠδὲξημένη¹, ἐνῶ αἱ ἀντιθέσεις τῶν τοπικῶν ἡγεμόνων δξύταται. Προσέτι τὰ ὑψηλὰ τελωνειακὰ βάρη, καὶ ἡ ἐν γένει ἐμποροκρατικὴ πολιτικὴ, παραλλήλως μὲ τὴν ἔλλειψιν ποταμῶν ἐχόντων ὁμαλὴν ροὴν καὶ πυθμένα βαθύν, διὰ τὴν πλεῦσιν πλοίων, τὴν ὄρεινὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἰσπανικοῦ ἐδάφους καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς ἀδυναμίαν ἀναπτύξεως ὁδῶν, οἱ συχνοὶ πόλεμοι, καὶ ἐπαναστάσεις, αἱ διοικητικαὶ ἀτασθαλίαι, αἱ πολλαὶ μοναί, ἡ ἐκδίωξις ἀλλοθρήσκων καὶ ἰκανῶν φορέων τῆς οἰκονομίας, ἔφερον τὴν Ἰσπανίαν εἰς τὴν κάμψιν τῆς παρακμῆς. Παρὰ ταῦτα τινὲς ἐζήτησαν ριζοσπαστικωτέραν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων καὶ ἐκ τούτων ὀνομαστὸς ὑπῆρξεν ὁ Uztáriz.

* * *

Τὸ 1724 ὁ Uztáriz ἐδημοσίευσεν τὸ ἔργον τοῦ «Theorica y Practica de Comercio y de Marina» τὸ ὅποιον ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Huet Pierre Daniel, «Memoires sur le commerce des Hollandais» (1714).

Ὁ Uztáriz ἐδέχθη καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Jacques Sabary² συγγραφέα τοῦ «Parfait negociant» (1675), εἰς ὃ ἀναφέρονται τὰ διάφορα εἶδη τοῦ ἐμπορίου, τὰ περὶ χρεωκοπίας, αἱ Τράπεζαι καὶ αἱ ἀνταλλαγαί, ἡ μορφή τῆς Ἑταιρείας Commande καὶ τῆς ἀωνύμου Ἑταιρείας, ἡ τήρησις λογιστικῶν βιβλίων, περὶ συναλλαγματικῶν καὶ ἐπιταγῶν κλπ.

Πλὴν τοῦ βιβλίου ὁμως τοῦ Jacques Sabary, ὁ Uztáriz συνεβουλεύθη καὶ τὸ «Dictionaire Historique» τοῦ Louis Moreri δημοσιευθέντος τὸ πρῶτον τὸ ἔτος 1674. Προσέτι ἐδέχθη καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βιβλίου τοῦ Le Moine de l' Espine, ἐκδοθέντος τὸ 1694 ὑπὸ τίτλον «Le negoce d' Amsterdam ou traité de sa banque, de ses changes des compagnies orientales et occidentales, des marchandises où l' on tire et que l' on y apport de plus considerables villes de l' Europe et des autres parties du monde et de leurs poids et mesures». Οὐχ' ἦττον καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Jean Baptiste Dubos, «Les interêts de l' Angleterre mal entendus dans la presente guerre» (1660), ἐπῆρέασεν τὸν Uztáriz, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Cromwell, διὰ τὰ προβῆ οὗτος εἰς ἀναλόγους ὑποδείξεις σχετικῶς μὲ τὴν ἀλιεΐαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ὑποστηρίξας συγχρόνως τὴν δημιουργίαν μεγάλου στόλου πρὸς προστασίαν των³.

1. Τὸ 1650 ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἰσπανίας ἦτο πιθανῶς κατώτερος τῶν 4, 5 ἑκατομ. μετὰ δὲ 73 ἔτη θὰ ἀνέλθῃ εἰς πέραν τῶν 7 ἑκατομ. καὶ τὸ 1747 εἰς 7.400.000 (R. Herr, The 18th Revolution in Spain, Princetion 1969, σελ. 86). Πρὸς αὐξήσιν δὲ τῆς καλλιεργησίμου γῆς ἐγένοντο ὑπὸ κοινοτήτων ἀπαλλοτριώσεις ἐδαφῶν (sermi) ἐπὶ τῇ βάσει εἰδικοῦ πρὸς τοῦτο νόμου (Legge della Sermaria) ἰσχύοντος ἀπὸ τοῦ 1375, ἡ στενότης γῆς ὁμως ὑφίστατο [καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας τῶν ἀριστοκρατῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας (Ch. Verlinden, σελ. 32 - 33)].

2. Ὁ Uztáriz ἐχρησιμοποίησεν τὴν ἐκδοσιν τοῦ 1718 (G. Uztáriz, Κεφ. XXVII, σελ. 63).

3. G. Uztáriz, σελ. 93.

Ὁ Uztáriz (1670-1732)¹ δὲν ὑπῆρξε θεωρητικός, οὔτε διήνοιξε διὰ τοῦ ἔργου του νέας ὁδοὺς εἰς τὴν οἰκονομικὴν σκέψιν ἀλλὰ οὔτε καὶ ἠδόκησε διὰ τῶν ἐφηρμοσμένων ὑποδείξεών του νὰ ἔχη τὴν δόξαν τοῦ Colbert. Παρὰ ταῦτα δὲν δυνάμεθα νὰ παραγνωρίσωμεν τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἐμποροκράτης οὗτος διετύπωσε ἀξιολόγους ιδέας καὶ ὁπωσδήποτε προσεπάθησε νὰ ἐπηρεάσῃ μὲ αὐτὰς τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους τοῦ Φιλίππου Ε' εἰς μίαν λίαν κρίσιμον ἐποχὴν.

Ἡ βιομηχανία εἰς Ἰσπανίαν ἐνεφανίσθη μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὑφαντουργίας καὶ δὴ οὐχὶ ἐκείνης τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν, ἡ ὁποία ἐκινεῖτο εἰς τὰ περιθώρια τῆς οἰκοτεχνίας καὶ τῆς τοπικῆς ἀγορᾶς ἀλλὰ τῶν ἀστικῶν κέντρων. Ἦδη δὲ ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος ἀναπτύσσεται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Βαρκελώνην ἡ μεταξουργία². Ὁ πληθυσμὸς συνεχῶς ἀξανάμενος ἐξήτει εἶδη διατροφῆς διὰ νὰ ἀυξηθῇ ἡ τιμὴ τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων, νὰ καλλιεργηθοῦν αἱ ὄρια καὶ γαῖαι καὶ νὰ ἐκπέσουν τὰ κέρδη μὲ τὴν χαμηλοτέραν παραγωγικότητα τῆς ἐργασίας, ὥστε νὰ ἐκσπάσῃ οἰκονομικὴ κρίσις. Ἐν τῷ κλίματι τοῦτο ἐνεφανίσθησαν καὶ αἱ ιδέαι τοῦ Uztáriz, ὁ ὁποῖος ἐπρότεινε ὅπως τηρηθῇ ὀρισμένη πολιτικὴ εὐνοοῦσα τὸν προστατευτισμὸν — μολοντί δὲν ἦτο ἄτεγκτος θιασώτης τούτου — καὶ ἀπαγορεύουσα τὴν ἐξαγωγὴν ὀρισμένων πρώτων ὑλῶν μὲ τὴν ταυτόχρονον υἰοθέτησιν ὀρθῶν φορολογικῶν μέτρων καὶ μεθόδων πρὸς ἀύξησιν τῆς παραγωγικότητος³. Καὶ τὰς ιδέας του αὐτὰς ὑπεστήριξε μὲ θέρμην ὁ Uztáriz εἰς τὸ προαναφερθὲν ἔργον του, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ὀλίγων μεταφρασθέντων εἰς ξένην γλῶσσαν δεδομένου ὅτι τοῦτο ἐδημοσιεύθη κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα εἰς τὴν Γαλλικὴν, Ἀγγλικὴν καὶ Ἰταλικὴν.

Ὁ John Korrax μεταφραστὴς τοῦ βιβλίου του εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ὑπὸ τίτλον «The theory and practices of commerce and maritime affairs written originally in spanish by Don Geronimo Uztáriz, knight of the order of St. Augustino», London 1757 (vol. 1, II), θὰ θεωρήσῃ τοῦτο «λίαν ἐνδιαφέρον καὶ ἀπαραίτητον διὰ τοὺς Ἀγγλοὺς ἵνα γνωρίσουν πῶς σκέπτονται οἱ μετ' αὐτῶν ἐμπορευόμενοι Ἰσπανοὶ ἀκολουθοῦντες τὸ πραγματικόν των συμφέρον». Ἐπίσης ὁ Adam Smith εἰς τὸ Κεφάλαιον II τοῦ βιβλίου 5 τοῦ «Wealth of Nations» θὰ ἀναφερθῇ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Uztáriz διὰ τὴν θέσιν τούτου ἔναντι τοῦ φόρου alcabala⁴ ὁ ὁποῖος κατέστρεψε

1. A. V. Castillo, Spanish Mercantilism. Geronimo Uztáriz - Economist, New York 1930. E. Hamilton : The Mercantilism of Jeronimo de Uztáriz, «Economics, Sociology and the Modern World», Cambridge Mass. 1935, σελ. 111 - 129.— A. Mounier : Les faits et les doctrines économiques en Espagne, sous Phillippe, V. Geromino Uztáriz (1630 - 1732), Bordeaux 1919. - R. S. Smith : Uztáriz Jeronimo «Encyclopaedia of the Social Sciences» (Ed. E. Seligman), New York, 1949, p. 203. Marjorie Grice Hutchinson : Early Economic Thought in Spain, σελ. 160 κ. ἐπ.

2. E. Lluch : Pensamiento economico e industrilización sedera Valenciana (1740 - 1840) (separata del ciclo de Conferencias de la Facultad de Filosofia y Letras) Universidad de Valencia 1974.

3. G. Uztáriz, Theorica, σελ. 2, 9, 90, 91.

4. Ὁπου ὁ Smith σχολιάζει τὴν περαιτέρω διακόμεσιν τοῦ ὕψους τοῦ φόρου τούτου ἀπὸ

ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Ἴσπανὸς ἐμποροκράτης, τὴν βιοτεχνίαν τῆς Ἰσπανίας¹. Διότι ὁ Uztáriz ὁμιλεῖ λίαν αὐστηρῶς περὶ τοῦ φόρου τούτου ἰσχυριζόμενος ὅτι δὲν συνήνητησε εἰς Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ὀλλανδίαν παρόμοιον φόρον ὕψους 10 %.

Εἰς τὰ κολακευτικὰ σχόλια διὰ τὸν Uztáriz δὲν ὑστερεῖ καὶ ὁ συνεργάτης τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας καὶ μεταφραστῆς τοῦ ἔργου τοῦ F. Veron Duvergez Forbonnais ὑπὸ τίτλον «Theorie et pratique du Commerce et de la Marine, (1753), ὁ ὁποῖος δέχεται τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Uztáriz.

Τὸ 1793 θὰ δημοσιευθῇ εἰς Ρώμην τὸ ἔργον τοῦ Uztáriz ὑπὸ τίτλον «Theorica y practica de commercio e de marina» ὑπὸ τοῦ Abba Gonzalvo Adorno Hincjosa καὶ οὕτω θὰ γίνουιν περισσότερον γνωσταὶ αἱ ἰδέαι του καὶ εἰς τὴν χώραν αὐτήν.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Uztáriz ὑπῆρξεν ἐμβριθεὶς μελετητῆς τῆς Οἰκονομίας τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ὀλλανδίας καὶ τέλειος γνώστης τῶν νομοθεσιῶν τῶν χωρῶν τούτων, ἐνῶ ἐπεσκέφθη καὶ ἄλλας χώρας τῆς Δ. Εὐρώπης διὰ νὰ ἔχη ἐκ τοῦ σύνεγγυς πληροφορίας ἐπὶ τῆς οἰκονομίας των. Εἰς τὸ βιβλίον του ἄλλωστε ἀναφέρει δεδομένα διαφόρων χωρῶν διὰ νὰ ὑποστηρίξη τὰς περὶ ἐμπορίου ἀπόψεις του χάριν τῆς εὐημερίας τῆς Ἰσπανίας². Καὶ ἐνῶ ἡ Σχολὴ τῆς Σαλαμάνκας, ὑπεστήριξεν, ὡς ἴδομεν, ὅτι ἡ ποσότης τοῦ χρήματος προσδιορίζει τὴν ἀξίαν του, αἱ ἀπόψεις τῆς ἐπηρέασαν καὶ τὸν Uztáriz ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ὑποτίμησιν τοῦ vellón μεταξύ 1650-1670 καὶ τὴν ἀκολουθήσασαν βραχυχρόνιον σταθερότητα, μεταξύ 1686-1689 καὶ 1700-1732³, διέκρινε τὴν σημασίαν τῆς ποσότητος τοῦ χρήματος ἐπὶ τῆς ἀξίας του, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπιδράσεις τῶν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ συναλλαγῶν.

Ὁ Uztáriz ἐπίσης ἐξήσκησε δριμεῖαν κριτικὴν ἐπὶ τῆς ἀτέγκτου παρεμβατικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἰσπανικοῦ Κράτους καὶ εἶναι περιέργον πῶς τὸ βιβλίον του δὲν ἀπεσύρθη τῆς κυκλοφορίας, ὡς τοῦτο συνέβη μὲ τὰ βιβλία τοῦ Vauban καὶ τοῦ Boisguillebert⁴ ἐν Γαλλίᾳ, καὶ τῶν ὁποίων ἦτο θαυμαστής, διότι ἐπεζήτησαν φιλελευθεροποιήσιν τοῦ ἐμπορίου. Καὶ εἶναι περιέργον ἐπίσης πῶς ὁ Uztáriz ἔλαβε τὴν θέσιν αὐτήν, ἐφ' ὅσον ἦτο θαυμαστής τόσον τοῦ Λουδοβίκου XIV ὅσον καὶ τοῦ Ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν του Colbert. Ὁ Uztáriz πάντως ἐπηρεασμένος ἀπὸ τοὺς δύο Γάλλους ἀπομακρυνόμενος τοῦ βολονταρισμοῦ συγγραφεὶς θὰ προτείνῃ τὴν ἀνάγκην ἐλαττώσεως τῶν τελῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου,

10% εἰς 14% καὶ εἶτα εἰς 6% (Adam Smith, The Wealth of Nations (Introduction by E. Seligman), Ed. Everymans Library 1971, σελ. 381.

1. G. Uztáriz, σελ. 76.

2. G. Uztáriz, σελ. 402.

3. Περὶ τούτων εἰς P. Vilar op., cit., καὶ εἰς Reyes Fernandes Duran, Geronimo de Uztáriz y les fuentes de su Pensamiento Economico εἰς «Información Comercial Espanola», «Revista de Economía», Num. 512, Historia del Pensamiento Economico en Espana, Siglo XVIII, 1976, σελ. 80.

4. Ὁ Uztáriz ἐχρησιμοποίησε τὴν ἐκδοσιν τοῦ 1718 (G. Uztáriz, Κεφ. [XXIV σελ. 63).

ελάττωσιν τῶν δαπανῶν καὶ τῶν φόρων καὶ θὰ ὑπογραμμίσῃ τὴν ἐργασίαν ὡς βασικὴν πηγὴν τοῦ πλοῦτου.

Ἡ σημασία τοῦ ἔργου εἶναι ὡς ἐκείνη τῶν προαναφερθέντων Vauban καὶ Boisguillebert καὶ τῶν Ἀγγλων ἐμποροκρατῶν Misselden, Mun, ἰδιαίτερος δὲ τοῦ Dudley North ἀναζητούτων τὴν φιλελευθεροποίησιν τοῦ ἐμπορίου. Δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ἐξ ἄλλου ὅτι ἤδη ἐπὶ Colbert εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀντίδρασις εἰς τὴν πολιτικὴν του, τῶν Γάλλων ἐμπόρων ἐπιζητούντων τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὰς συναλλαγὰς τῶν¹ καὶ ὅτι αἱ ἰδέαι τῶν Bacon καὶ Locke ἐπηρέασαν ἐπίσης τὰ πνεύματα πρὸς ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ ἀτέγκτου ἐμποροκρατισμοῦ.

Αἱ ἰδέαι πάντως τοῦ Uztáriz δὲν ἐπηρέασαν, ὡς ἔπρεπε, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν τῆς Ἰσπανίας. Μὲ τὸν θάνατόν του ὅμως (1732) ἐμφανίζεται ὁ Miguel de Zavala διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ ἰδέας γειννιαζούσας πρὸς τοὺς φυσιοκράτας καὶ νὰ καταδικάσῃ τοὺς φόρους alcabala καὶ tosa ἐπιζητῶν φιλελευθεροποίησιν τοῦ ἐμπορίου².

Ἐπὶ τὸν Φίλιππον Ε' ὅμως ἀναδεικνύεται καὶ ὁ πρωθυπουργός του Καρδινάλιος Julio Alberoni (1664 - 1752) ὁ ὁποῖος προβαίνει εἰς οἰκονομικὰς μεταρρυθμίσεις. Ὁ Alberoni ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν διοίκησιν, τὸ ἐμπόριον, τὰ δημόσια οἰκονομικά, τὴν γεωργίαν, τὴν ναυτιλίαν, τὰς ἀποικίας. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Alberoni (1715 - 1720), ἐπίσης ἰδρύθη καὶ Ἀγροτικὴ Τράπεζα, πρὸς τὸν σκοπὸν παροχῆς δανείων εἰς τοὺς ἀγρότας, ἐβελτιώθησαν αἱ ὁδοί, διανοίχθησαν καὶ νέαι τοιαῦται, καὶ ἐλύθη ἡ μακροχρόνιος διένεξις μεταξὺ Σεβίλλης καὶ Κάδιξ, ὥστε τὸ 1717 νὰ μεταφερθῇ ἡ Casa de contratación ἐκ Σεβίλλης εἰς Κάδιξ, τὸ ὁποῖον ἔκτοτε ἀπετέλεσε τὸ ὠκεάνειον κέντρον τῆς Ἰσπανίας³. Καὶ εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Φερδινάνδος ΣΤ' (1746 - 1959) ἠθέλησε νὰ ἐξασθενίσῃ τὸ μονοπώλιον τοῦ Κάδιξ διανοίγων τὰς πύλας τοῦ ὠκεανείου ἐμπορίου εἰς ὄλους τοὺς ἰσπανικοὺς λιμένας, ἀλλὰ αἱ ἐκ τῆς πολιτικῆς του ταύτης χρεωκοπία ἐμπόρων τοῦ Κάδιξ καὶ αἱ σημειωθεῖσαι καὶ αὐτοῦ ἀντιδράσεις τὴν ἀνέστειλαν⁴. Καὶ μόνον ἐπὶ Καρόλου Γ' (1759 - 1788) μετεβλήθη τὸ καθεστῶς τοῦ Κάδιξ, ὅτε τὸ 1785 διεκηρύχθη ἡ ἐλευθερία τοῦ μετὰ τῶν ἀποικιῶν ἐμπορίου⁵.

1. Δὲν ἦτο ἄσχετος ἄλλωστε πρὸς τὸ πνεῦμα ἐναντίον τοῦ Κολμπερτισμοῦ ἡ νατουραλιστικὴ διακήρυξις τοῦ Abbé Choisy ὅτι ὁ Θεὸς κατένειμε τὰ ἀγαθὰ κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀνά τὰ διάφορα μέρη τῆς Γῆς μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ προκύψῃ ἡ διὰ τῶν ἀνταλλαγῶν ἐνόησις τοῦ κόσμου. O. Noël : Histoire du Commerce., Paris, 1891, Vol. II.

2. Marjorie Grice Hutchinson : Early Economic Thought in Spain, σελ. 166.

3. 4. 5. A. Girard, La rivalité commerciale et maritime entre Cadix et Seville jusqu'à la fin du XVIII Siècle, Paris 1932 (Bibliothèque de l' école des Hautes Études Hispaniques Fasc. 18) καὶ G. Luzzatto, Storia Economica, L'Età Contemporanea, Padova 1960 σελ. 14 - 65. R. Heer σελ. 121. Ὁ Φερδινάνδος ΣΤ' ἐπίσης διήρесе (1749) τὴν Ἰσπανίαν εἰς ἐπαρχίας με ἐπὶ κεφαλῆς βασιλικὸν κυβερνήτην (Corregidor, Regidores) ἐγκατεστημένον εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐκάστης ἐπαρχίας καὶ με τὴν εὐθύνην τὴν συλλογὴν τῶν φόρων. Ἐπὶ δὲ τῶν οἰκονομικῶν τῶν Δήμων ὁ Κάρολος Γ' διὰ διατάγματος (1760) ἰδρυσε τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Συμβουλίου τῆς Καστίλλης (Consejo de Castilla) γνωστῆς ὡς Contraduria General de Proprios y Arbitrios. (R. Herr, σελ. 113).

Ἐπὶ Καρόλου Γ' ἐπῆλθεν ἡ ἐπανάστασις τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἰδίως δὲ ἀνεπτύχθη ἡ Καταλωνικὴ βιομηχανία. Προσέτι ἐπὶ Καρόλου Γ' καθρηγῆθησαν ὠρισμένα ἐκ παραδόσεως προνόμια τῶν Εὐγενῶν καὶ ἡλαττώθησαν αἱ ὑπερβολικαὶ δαπάναι τῆς Αὐλῆς καὶ τῆς γραφειοκρατείας, ὡς ἐπίσης καὶ διάφοροι ἄλλαι δαπάναι καὶ προνόμια, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐλαφρυνθῇ ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Ἰσπανικοῦ Κράτους. Παρὰ ταῦτα τόσον τὰ μοναστήρια ὅσον καὶ οἱ εὐγενεῖς διετήρησαν τὰς μεγάλας γαίας των ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς μικρὰς καὶ ἐλάχιστα ἀποδοτικὰς. Ἰδιαιτέρως δὲ ἡ Νότιος Ἰσπανία διεκρίνετο διὰ τὸν μεγαλύτερον κοινωνικὸν διαφορισμὸν καὶ τὸ προλεταριάτον τῆς (*immos muertas*)¹.

Προσέτι ἐνισχύθη ἡ ἐσωτερικὴ μετανάστευσις, ἰδιαιτέρως εἰς δύο ζώνας, τὴν τῆς Σιέρρα Μορένα καὶ τῆς μεταξὺ Κορδοῦνης καὶ Σεβίλλης², ὥστε νὰ ἀξιοποιηθοῦν νέαι περιοχαί. Καὶ μόνον εἰς τὴν δευτέραν ζώνην ἀναφέρομεν ὅτι εἰς γαιοκτῆμων ἐφύτευσε 200.000 ἀμπέλους καὶ χιλιάδας ἐλαιῶν καὶ ἄλλων ὄπωροφόρων δένδρων³. Εἰς τὴν ἀποικίαν Κούβαν ἐφυτεύθησαν τὸ σακχαροκάλαμον καὶ ὁ καπνός, ὥστε ταχέως ἡ νῆσος νὰ καταστῇ πηγὴ τῶν προϊόντων τούτων⁴. Παρὰ τὴν ἐγκαινιασθεῖσαν ὁμως φιλελευθερωτέραν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 18ου αἰῶνος ἐμπορικὴν πολιτικὴν, εἰς Ἰσπανίαν, ἀπηγορεύετο ἡ ἐξαγωγή πρώτων ὑλῶν καὶ ἡ εἰσαγωγή ἐτοιμῶν προϊόντων. Αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται ὁμως συνεπήγοντο καὶ τὴν ὑπονόμευσιν ὠρισμένων συμφερόντων, ὥστε αἱ ἄρχουσαι τάξεις τῶν Εὐγενῶν καὶ τοῦ Κλήρου νὰ ἐξεγείρουν τὰ πλήθη κατὰ τῶν μεταρρυθμιστῶν ὑπουργῶν Squilace καὶ Grimaldi ἀπαιτοῦσαι ἀπὸ τὸν βασιλέα Κάρολον τὴν ἀποπομπὴν των⁵. Ὁ Κάρολος ὑπὸ τὴν πίεσιν τούτων, ἠναγκάσθη νὰ ἀποχωρισθῇ τοὺς δύο ὑπουργούς του, μετὰ τῶν ὁποίων εἶχεν ἔλθει ἐξ Ἰταλίας, ὅταν ἐκλήθη νὰ βασιλεύσῃ εἰς Ἰσπανίαν. Ἡ μῆνις ὁμως τοῦ βασιλέως τελικῶς ἐξέσπασεν ἐπὶ τῶν Ἰησουϊτῶν, πρωταγωνιστησάντων εἰς τὴν ἐξέγερσιν, καὶ τοὺς ὁποίους τελικῶς ἐξεδιώξεν ἐξ Ἰσπανίας, ὑποχωρήσας μόνον εἰς τὸ νὰ χορηγήσῃ μίαν λίραν δι' ἕκαστον ἐξ αὐτῶν⁶. Μὲ τὸν θάνατον τοῦ Καρόλου Γ' παύει πλέον τὸ ἔργον τῶν μεταρρυθμίσεων ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐπέρχεται ἡ κάμψις τῆς, ὥστε τὸ 1793 πλέον τῶν 932 πόλεων νὰ εἶναι ἔρημοι (*despopellados*), οὐδεμίαν δὲ τῶν πόλεων τῶν δύο Κα-

1. A. D. Ortiz, *la Sociedad Espanola en el siglo XVIII*, Madrid 1955.

2. 3. G. Luzzatto, *Storia Economica (parte seconda)*, L' Età Contemporanea, Padova 1960, σελ. 66.

4. P. Bonfante, *Storia del Commercio (Parte Seconda)*, Torino 1946, σελ. 123 κ.επ.

5. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν καὶ αἱ κακαὶ ἐσοδεῖαι (1763 - 1765), ἰδίως ὁ χειμὼν τοῦ 1765 - 66 καὶ ὁ πληθωρισμὸς ὁ ὁποῖος ἠκολούθησε μετὰ τὸ τέρμα τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου. Ἡ τιμὴ τοῦ σίτου εἰς Νέαν Καστίλλην σχεδὸν ἐδιπλασιάσθη μεταξὺ 1760 - 1765 (R. Heer, σελ. 20 καὶ E. Hamilton, *War and Prices in Spain, 1651 - 1800*, Cambridge Mass., 1947, σελ. 158).

6. P. Bonfante, σελ. 123.

στιλλών και τῆς Λεώνης εἶχον πληθυσμὸν πλέον τῶν 25.000, ἐκτὸς τῆς Μαδρίτης¹. Αἱ πλησίον τῆς θαλάσσης ὄμως μεγάλαι πόλεις Βαρκελώνη, Βαλένθια, Κάδιξ εἶχον πλέον τῶν 100.000 κατοίκων. Ἡ Σεβίλλη και ἡ Γρανάδα εἶχον 80.000, ἡ Κάρθαγένη 60.000, ἡ Μάλαγα πιθανὸν 50.000 και ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἀραγῶνος, ἡ Σαραγόσσα 40.000².

Ἡ Ἰσπανία πάντως ἐπὶ Καρόλου Γ' ἀνέπτυξε τὴν βιομηχανίαν τῆς και τὸ ἐμπόριόν τῆς. Ἐπίσης ὁ Κάρολος Γ' παρεχώρησε δασμοὺς και ἀνέστειλε φόρους χάριν τῶν βιομηχανιῶν παραγωγῆς βάμβακος, αἵτινες ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἀνεπτύχθησαν ταχύτατα³, ἐνῶ ἡ βιομηχανία μαλλίνων προσέλαβε τὴν μορφήν πρωτομου καπιταλισμοῦ ἐγκαταλείπουσα τὸ σύστημα τῶν συντεχνιῶν χάριν τῆς μισθωτῆς ἐργασίας⁴. Ἐπίσης ἀνεπτύχθη και ἡ βιομηχανία μετάξης⁵ και χάρτου⁶. Ἡ προσπάθεια πάντως τῆς Ἰσπανίας ἦτο νὰ ἐφοδιάζη μὲ τὰ προϊόντα τῆς τὴν ἐγχώριον ἀγοράν τῆς και ἐκείνην τῶν ἀποικιῶν τῆς, πᾶσα δὲ φιλοδοξία ἐπὶ τῆς διεθνoῦς ἀγορᾶς ἠτόνει ἐνώπιον τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν Ἀγγλῶν και τῶν Γάλλων ἰδίᾳ τῶν πρώτων, διὸ και ἡ Ἰσπανία κατὰ τὸν πόλεμον τῆς Ἀνεξαρτησίας (1779) ὑπεστήριξε τοὺς Ἀμερικανούς.

Ὁ Ἰσπανικὸς λαὸς ὄμως ἐξ αἰτίας τῆς προσηλωσεῶς του εἰς τὴν Μοναρχίαν και τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροὴν τοῦ κλήρου, δὲν ἦτο προετοιμασμένος διὰ τὰ ἐν Γαλλίᾳ γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1789.

Ἐπὶ Καρόλου Δ' (1788 - 1819), ἐξ αἰτίας τῶν Ναπολεοντείων πολέμων, ἡ Ἰσπανία ὑπέστη καταστροφὴν εἰς ἣν προσετέθη και ἡ χειραφέτησις τῶν ἀποικιῶν ἐκ τῆς μητροπόλεως. Ἐκδιώξεις Γάλλων ἠκολούθησαν ὑπὸ τὸν Κάρολον Δ', ὡς και ἀπαγορεύσεις ἐντύπων σχετικῶν μὲ τὴν Francia Revuelta. Ἐν τούτοις, ἡ φιλελευθέρᾳ σκέψις εἰσέδυσεν ἐντὸς τῶν μαζῶν μὲ εὐαίσθητον κεραίαν πρώτην τὴν διανόησιν και πρώτην περιοχὴν τὴν Βόρειον Ἰσπανίαν.

Οὕτως, ἡ Βόρειος Ἰσπανία και δὴ ἡ Βαλένθια ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς τοῦ ἰσπανικοῦ καπιταλισμοῦ και τῆς καλλιέργειας, τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας τῆς πνευματικῆς τῆς καθοδηγήσεως, ὡς και τῆς ἠθικῆς τῆς, ἥτις ἀντετάχθη κατὰ τῶν γαιοκτημόνων⁷.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ βιομηχανικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἰσπανίας ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ ἔνεκα τῶν διαφόρων ἀντιστάσεων αἵτινες ἠμπόδισαν ταύτην. Ὅταν εἰς τὰς ἄλλας χώρας ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάστασις ἐξελίσσετο ἐν Ἰσπανίᾳ αὕτη ἦτο εἰσέτι ἀνεφικτος λόγῳ τοῦ ἐπικρατοῦντος χάους.

1. 2. R. Heer, σελ. 87.

3. 4. R. Heer, σελ. 139, 140.

5. R. Heer, σελ. 164.

6. E. Lluch, *El Pensamiento Economico a Catalunya 1760 - 1840. Els Origenes Ideologies del proteccionisme i la presa de consciencia de la Burgesia Catalana*, Barcelona, 1973.

7. A. Gramsci, *Il Risorgimento*, Torino 1955, σελ. 71 και L. Iracci, *Momenti del Pensiero Economico*, Roma, 1967, σελ. 206 κ.ἐπ.

Ἡ ἐπανάστασις πάντως εἰς τὴν βιομηχανίαν προήλθεν ἐκ τοῦ ἐμπορίου κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν περὶ σταδίων τῆς οἰκονομίας ἀντίληψιν τοῦ List τῶν μεγαλεμπόρων συγκεντρωσάντων τὸν πλοῦτον, εἴτε ὡς ἐξαγωγεῖς, εἴτε ὡς ἀνταποκριταὶ μεγάλων ξένων οἰκῶν διὰ τὰ ἀναπτυχθῆ ἢ Junta de Comercio de Valencia μὲ βασικὴν πρῶτην ὕλην τὸ ἔριον. Καὶ μολοντί ἡ ποιότης τούτου ἀρίστη, δὲν ἐβοήθησε τὴν Ἰσπανίαν νὰ φθάσῃ τὴν ἀγγλικὴν παραγωγὴν οὔτε καὶ ἡ Βαλένθια τὸ Μάντσεστερ, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἐργατικῶν χειρῶν, τῶν ἐσωτερικῶν πολιτικῶν διαμαχῶν καὶ τῶν διαφόρων ὀπισθοδρομικῶν διαρθρώσεων. Οὐχ' ἦττον, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ ἀλλαχοῦ, οὕτω καὶ εἰς Ἰσπανίαν ἡ βιομηχανία μετάξῃς συγκέντρωσε τὸ κεφάλαιον συντελέσασα εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ἰσπανικοῦ καπιταλισμοῦ.

Ἡ ἀνάδειξις πάντως τῆς ἰσπανικῆς βιομηχανίας προεκάλεσε καὶ τὰς πρώτας διχογνωμίας ἐπὶ τοῦ μέλλοντός της. Οὕτω παρ' ὅλην τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἰδεῶν τοῦ Smith διὰ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου, εἰς Βαρκελώνην καὶ Μαδρίτην ἐνεφανίσθησαν καὶ ὑποστηρικταὶ τοῦ προστατευτισμοῦ¹.

*
* *

Ἡ Ἰσπανία ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 18ου αἰῶνος δεχθεῖσα τὴν ἐπιρροὴν τῶν πρὸς τὸν νατουραλισμὸν στρεφομένων Ἀγγλων (North, Child, King, Locke, Hobbes, Hume κ.ἄ.), Γάλλων (Melon, Dutot, D' Argenson, Law καὶ τοὺς προαναφερθέντας Vauban καὶ Boisguillebert) καὶ Ἰταλῶν (Verri, Pascoli, Bandini, Carli, Genovesi, Galiani, Beccaria κ.ἄ.) εὐρέθη πρὸ καταλλήλου κλίματος διὰ τὰς ἰδέας τῶν Cantillon, Condillac, Quesnay καὶ τοῦ Smith αἵτινες ἐκαλλιεργοῦντο ἤδη ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τοῦ Cattaneo καὶ τοῦ Gioia², διὰ τὰ στραφῆ πρὸς τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον. Εἰς τοὺς θιασώτας τοῦ νατουραλισμοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ, δεόν νὰ περιλάβωμεν καὶ τὸν Bernardo Joaquin Danvilla y Villarrasa³, καθηγητὴν εἰς τὸ Real Seminario

1. E. Lluch, Pensamiento Economico e Industrializzazione Sedera Valenciana (1740 - 1840) εἰς «Ciclo de Conferencias della Facultad de Filosofia y Letras» Universidad de Valencia 1974, σελ. 58, 59, 60, 61. Περὶ τῆς σημασίας τῆς βιομηχανίας τῆς μετάξῃς δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφύγῃ τὸ γεγονός τῆς ἀναδείξεως τῆς διαμορφώσεως τοῦ κεφαλαίου ἐξ αἰτίας τῆς τόσο εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ναὶ μὲν ἡ ἀρχικὴ συσσώρευσις τοῦ κεφαλαίου ἀφεῖρα εἰς τοὺς συμβολαιογράφους, ξενόδοχους καὶ ἐμπόρους (G. Barbieri, Origini del Capitalismo Lombardo, Milano 1961, σελ. 2), ὅμως καὶ ἡ βιομηχανία μετάξῃς τοῦ Μιλάνου ἦτο ἐκείνη ἣτις ἐδημιούργησε συνθήκας βιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ εἰς Λομβαρδίαν. (Molesti: Il Problema dell' Industria Serica nel Pensiero Economico di Antonio Zanon εἰς «Economia e Storia» No. 2, 1972, σελ. 175 - 194), ὡς τοῦτο ἄλλωστε συνέβη καὶ μὲ τὴν βιομηχανίαν» μετάξῃς τῆς Λυῶνος (P. Bonfante, Storia del Comercio (Part Seconda) Torino 1946 σελ. 76 καὶ εἰς G. Luzzatto σελ. 329.

2. Περὶ τούτων εἰς Λ. Θ. Χουμανίδη, Ἱστορία Οἰκονομικῶν Θεωριῶν, Ἀθῆναι 1976 Κεφ. III, IV καὶ V. Ἐπίσης εἰς A. Macchioro, L' Economia Politica di Malchioro Gioia εἰς «Studi Storici» 1963 καὶ P. Barrucci, il Pensiero Economico di Melchioro Gioia, Milano 1965.

3. Μολοντί ὁ Villarasa (Lezioni di Economia Civile, 1779) ἀναφέρεται εἰς τοὺς Cantillon, Condillac καὶ Hume ὅμως δὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν Robert Sydney Smith (la Richezza de las Naciones en Espana e Hispanoamericana 1780 - 1830), ἂν καὶ ἐπηρεάσθη ὑπ' αὐτοῦ. Περὶ τούτων εἰς Hacienda Politica Espanola No. 3, 1973 σελ. 241 - 242), ὡς τοῦτο συνέβη μὲ τὸν Lo-

de Nobles τῆς Μαδρίτης, τὸν Francisco Cabarrús, τὸν Vicente Aliada Goliamao καὶ τὸν Valentin de Foronda, ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ἔργον του «Cartas Sobre los Asuntos mas Exquisition de la Economia Politica y Sobre las Leges Criminales» (2 Vols. Madrid 1789 - 1794) θαυμάζει μὲν τὸν Adam Smith ἐπηρεάζεται ὁμως ὑπὸ τοῦ Quesnay δεχόμενος πάντως δασμὸν ὑπὲρ τῶν ἀγροτῶν χάριν τῆς ἐπαυξήσεως τῶν καλλιεργητῶν, πολιτικὴν τὴν ὁποίαν θὰ ὑποστηρίξη καὶ ὁ Melchor de Jovellanos (1744 - 1811), ὁ ὁποῖος ἐσπούδασε Φιλοσοφίαν, Θεολογίαν καὶ Δίκαιον εἰς τὰ Πανεπιστήμια τοῦ Oviedo, τῆς Avila καὶ Alvala. Οὗτος τὸ ἔτος 1767 ὑπεδείχθη ὡς Διοικητὴς τῆς Σεβίλλης διὰ νὰ μετατεθῆ τὸ 1778 εἰς Μαδρίτην. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ἰσπανικοῦ Κράτους μὲ τὴν λαμπρὰν σταδιοδρομίαν του ἀνεμίχθη καὶ εἰς τὴν πολιτικὴν διατυπώσας φιλελευθέρας ἰδέας, διὸ καὶ δις ἐξωρίσθη. Ὅταν ὁ Ἰωσήφ Βοναπάρτης εἰσήλθε μὲ τὰ στρατεύματά του εἰς Ἰσπανίαν ὁ Jovellanos ἐκλήθη νὰ ἀναλάβῃ τὸ Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν, οὗτος ὁμως ἐγένετο μέλος τῆς Κεντρικῆς Χούντας τῶν Ἀστουριῶν συνεργασθεὶς δραστηρίως εἰς τὴν προπαρασκευαστικὴν ἐργασίαν τῶν Βουλῶν τοῦ Κάδιξ.

Τὰς ἰδέας του ὁ Jovellanos ἀνέπτυξε εἰς τὰ κύρια ἔργα του «Informe que dió à la junta de comercio y moneda sobre ed libre ejercicio des las artes» (1785), «informe... en el expediente de la ley agraria» (1795) καὶ τὸ «memoria en que se rebates los calumnios... contra los individuos de la junta centrale» (1811), εἰς ὃ διετύπωσε τὰς ἀπόψεις του περὶ τοῦ ἰδανικοῦ Κράτους, προτείνας συνταγματικὴν μοναρχίαν μὲ περιορισμένης ἐξουσίας, μὲ κεχωρισμένης δὲ τὴν Ἐκτελεστικὴν, τὴν Νομοθετικὴν καὶ τὴν Δικαστικὴν.

Ἐκτὸς τῶν δημιουργικῶν τούτων συμβολῶν του, ὁ Jovellanos, λόγῳ τῆς μορφώσεώς του συνέγραψε καὶ θέματα πολιτικοῦ καὶ φιλολογικοῦ περιεχομένου. Εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ Jovellanos περιλαμβάνεται καὶ ὑπ' αὐτοῦ ὑπόδειξις πρακτικῆς καὶ τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν Ἰσπανῶν ἰδρύσας πρὸς τοῦτο καὶ τὸ Real Instituto Astoriano εἰς Gijon, ἐνῶ εἰς τὸ «Regolamento» (1790) τὸ ὁποῖον συνέγραψε διὰ τὸ Αὐτοκρατορικὸν Κολλέγιον Calatraba ὑπεστήριξε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἰσπανικοῦ λαοῦ ὡς κοινωνικὴν ἀνάγκην, ἦν ὄφειλε νὰ ἰκανοποιήσῃ ἢ κυβέρνησις, γενόμενος οὕτως εἰς τὸν τομέα τοῦτον πρὸ τοῦ John Stuart Mill ὁ μέγιστος τῶν μεταρρυθμιστῶν εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Jovellanos ἤρχισε νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ οἰκονομικὰ ἀπὸ ἡλικίας 24 ἐτῶν, ὅτε εἰργάζετο εἰς τὸ Magistrale Finale. Ὅταν δὲ ἰδρύθη ἡ Sociedad Economica Sevilliana τὸ 1775 μὲ Πρόεδρον τὸν Pablo de Olavide ὁ Jovellanos ἐγίνε μέλος τῆς καὶ βραδύτερον ὑποδιευθυντῆς καὶ διευθυντῆς αὐτῆς¹.

---

renzo Normante Y Carcavilia ὁ ὁποῖος διδάσκων Economia Civil y Comercio ἀνέπτυξε τὰς ἰδέας τοῦ Jean François Melon ἀλλὰ ἦτο ἐπηρεασμένος ὑπὸ τοῦ Sidney Smith (Ibidem).

1. Jean Sarrailh: L' Espagne Eclairée et la Seconde Moitié du XVIII Siècle, Paris 1954, σελ. 249, καὶ J. H. Poet: El Pensamiento Economico de Jovellanos y sus Fuentes Inglesas εἰς «Información Comercial Espanola, «Revista di Economia», Num. 3, Siglo XVIII.

Ὁ Jovellanos ὑπῆρξε ἀναμφιβόλως ἀσθηρὸς κριτικὸς τοῦ ἐμποροκρατισμοῦ ὃ ὁποῖος παρέβλεπε τὴν σημασίαν τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος χάριν τοῦ συμφέροντος τοῦ Κράτους, ὅμως ὁ Jovellanos δὲν παρίδε τὴν σημασίαν τῆς παρουσίας τοῦ Κράτους, ὅπως ἄλλωστε ὁ Smith καὶ οἱ ὁπαδοὶ του. Προσέτι ὁ Jovellanos ἐδέχθη ὅτι μόνον ὑπὸ τὸν ἐλεύθερον ἀνταγωνισμὸν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ εὐχερῆς ὑποκατάστασις τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς καὶ οὕτως ἡ κατανομή τούτων κατὰ τὸν οἰκονομικώτερον καὶ δικαιοτέρον τρόπον.

Ἐπίσης ὁ Jovellanos ἦτο αἰσιόδοξος ἔναντι τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, δεδομένου ὅτι ἡ Ἰσπανία ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του δὲν ἐνεφάνιζε πληθυσμιακὴν πίεσιν, ἀλλὰ ἀντιθέτως πληθυσμιακῶς ἀπεπιλοῦτο. Οὕτως ἦτο ἀναγκαία ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ διότι δὲν ἦτο δυνατόν ἡ βιομηχανία νὰ ἀναπτυχθῇ ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως ἐργατικῶν χειρῶν. Γενικῶς δὲ παρετήρει, ὡς καὶ ὁ Smith, ὅτι ἡ αὐξήσις τοῦ προϊόντος τῆς γεωργίας θὰ ἀπηλευθέρωνεν ἐργατικὰς χεῖρας δι' ἑτέρας παραγωγικὰς ἀπασχολήσεις¹, ἐδέχτο δέ, ὅπως ὁ Cantillon καὶ ὁ Smith, ὅτι τυχὸν ὑπερπληθυσμὸς θὰ ἀπερροφᾶτο ἀπὸ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν καὶ ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ θὰ διοχετεύετο ἐκτὸς τῆς χώρας μετὰ τὴν μέθοδον τῆς μεταναστεύσεως². Οὕτω, διὰ τὸν Jovellanos, ἡ Οἰκονομία εἶναι ἡ ἐπιστήμη ἡ ὁποία συνδυάζει τὸ κοινὸν συμφέρον μετὰ τὸ ἀτομικὸν ἵνα καταστήσῃ ἰσχυρὸν τὸ Κράτος καὶ τοὺς πολίτας του θεωρουμένων τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἀντικείμενον τῶν προσπαθειῶν τούτου διὰ τῆς ὀρθῆς ἐκτιμῆσεως τῆς ὀρθῆς στάσεώς του καὶ τῆς πλέον ἄρμοζούσης νομοθεσίας καὶ πολιτικῆς.

Ἡ κυβέρνησις, λέγει ὁ Jovellanos, πρέπει νὰ παρέχῃ ἄφθονα τὰ ἀγαθὰ εἰς τοὺς πολίτας καὶ τοῦτο εἶναι ἐφικτόν, ἐφ' ὅσον αὕτη προστατεύει τὴν ὑπόστασιν τοῦ Κράτους³ καὶ δίδει τὴν δέουσαν προσοχὴν εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐν γένει αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς, διότι ἄλλως ἡ Ἰσπανία θὰ ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὰς ἄλλας χώρας⁴.

1. Περί τῶν ἀπόψεων τούτων τοῦ Jovellanos εἰς Gervasio de Artinano y de Candacano, Jovellanos y su Espana, Madrid, 1953, σελ. 134.

2. Οὐχ ἦττον κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν διευτώθησαν καὶ ἀνάλογοι ἀπόψεις ὑπὸ τῶν Etienne Bonnot de Condillac : Le Commerce et le Gouvernement considerés relativement l' un à l' autre, σελ. 250, 251, 303 καὶ F. Quensay : Grains εἰς ἔκδ. Ecrits. Περί τούτων καὶ εἰς Landry : Les Idées de Quesnay sur la Population, Paris 1956 καὶ εἰς B. F. Hoselitz : Theories of Economic Growth, ἄρθρον τοῦ J. Spengler : Mercantilist, and Physiocratic Growth Theory, σελ. 56 καὶ A. Labrousse : Les Idées Coloniales des Physiocrates, Paris 1924, ἐπίσης εἰς A. Θ. Χουμάνδη : Ἱστορία Οἰκονομικῶν Θεωριῶν, Ἀθήναι 1976, σελ. 79.

3. Jovellanos, σελ. 34.

4. Jovellanos : Discurso Sobre Los Medios de Promover La Felicidad de Asturias, 1781, σελ. 493. Ἡ παράδοσις τοῦ ἐμποροκρατισμοῦ ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἔκφρασιν τῆς οἰκονομικῆς ἰσχύος παραμένει, ὡς μῆνυμα ἀπὸ τὸν Hobbes εἰς τὸν Smith καὶ ἀπὸ τὸν Hume εἰς τὸν Campomanés καὶ τούτου εἰς τὸν Jovellanos, ὃ ὁποῖος θὰ θεωρήσῃ μετ' αὐτῶν τὸν πλοῦτον ὡς συνώνυμον

Και ἐνῶ ὁ Uztáriz ὑπεστήριξε ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα εἶναι πλοῦτος, ὁ Jovellanos θὰ ὑποστηρίξει ὅτι «ὁ πλοῦτος εἶναι ἡ παραγωγή διότι ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι διὰ μίαν χώραν ἢ κατοχὴ περισσοτέρου χρήματος ἀλλὰ περισσοτέρων ἀγαθῶν. Καὶ πλοῦτος μιᾶς χώρας εἶναι κυρίως ἡ ποσότης καὶ ἡ ἀξία τῆς παραγωγῆς τῆς...καὶ τὸ χρῆμα δὲν εἶναι εἰμὴ συμβολισμὸς τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν...πλοῦτος δὲν εἶναι νὰ κατέχεται ὑπὸ μιᾶς χώρας πολὺ χρῆμα ἐὰν δὲν κατέχη ἴσης ἀξίας ἀγαθῶν». Διὸ καὶ ὁ Jovellanos ὅπως καὶ οἱ Φυσιοκράται καὶ οἱ Ἄγγλοι κλασσικοὶ ζητεῖ αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς πρὸς αὐξήσιν τοῦ πλούτου¹.

Βεβαίως μία χώρα πρέπει νὰ ἔχη κεφάλαια καὶ τὰ ὁποῖα ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἰδιώτας προστιθέμενα συνιστοῦν τὸ σύνολον τοῦ κεφαλαίου τῆς. Τοῦτο δὲ πρέπει καταλλήλως νὰ ἐπενδύεται εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς παραγωγῆς, ἐνῶ ἡ αὐξήσις του θὰ προέρχεται ἐκ τῆς ἀποχῆς καταναλώσεως. Αἱ ἰδέαι αὗται τοῦ Jovellanos, κλασσικαὶ ἀγγλικαὶ τὴν καταγωγὴν, θὰ συμπληρωθοῦν καὶ μὲ τὴν ὑπ' αὐτοῦ Σμιθειανὴν διατύπωσιν ὅτι ὁ ἐνιαύσιος πλοῦτος μιᾶς χώρας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐνιαυσίας ἐργασίας τῶν ὑπηκόων τῆς².

Ὁ Jovellanos, ὅπως καὶ ὁ Smith, ἐσέβετο τὴν γεωργίαν εἰς ἣν ἀπέδιδε μεγάλην σημασίαν καὶ τὴν ὁποῖαν βοηθοῦν ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον, ὡς τοῦτο ἄλλωστε ὑπεστήριξε καὶ ὁ Olavide ἐν Ἰσπανίᾳ θεωρῶν ταύτην θερμόμετρον τῆς Οἰκονομικῆς εὐρωστίας μιᾶς χώρας³.

Ἡ θέσις αὕτη τοῦ Jovellanos ἐπὶ τῆς γεωργίας ἐμφανῶς ὑποστηρίζεται εἰς τὸ ἔργον του «informe...en el expediente de ley Agraria» (1795), τὸ ὁποῖον ὑπέβαλλεν ὡς ἔκθεσιν εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Καστίλλης ἀπὸ μέρους τῆς Sociedad Economica τῆς Μαδρίτης. Εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην πλὴν τῶν ὄσων ἀναφέρει περὶ προστασίας τῶν ἰσπανῶν γεωργῶν, ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰ ἐγγειοβελτιωτικὰ ἔργα, τὴν ἄρδυσιν τῶν ἐδαφῶν, τὴν βελτίωσιν τῶν καλλιιεργειῶν, τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν ἀγροτῶν καὶ τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων τῆς ἐταιρίας τῆς Mesta⁴.

Αἱ φιλελεύθεραι ἰδέαι ὅμως τοῦ Jovellanos παρουσιάζονται ἀναγλύφως εἰς τὸ προαναφερθὲν ἔργον του «Informe que dió à la Junta de Comercio y Moneda sobre el libre ejercicio de las Artes» (1785) εἰς ὃ ὑπεστήριξε τὴν κατάργησιν τῶν συντεχνιῶν, καθὼς καὶ τινὰς μεταρρυθμίσεις ἐπ' αὐτῶν.

Ὁ Jovellanos ὑπῆρξε θιασώτης τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας

τῆς ἰσχὺς ἐνὸς Κράτους, «El Comercio, λέγει ὁ Jovellanos, da Industria y la Opulencia ... son y probablemente seran por largo tiempo, los unicos apoyos de la preponderancia de un Estado» (G. M. Jovellanos : Informe sobre el Libro ejercicio de las Artes (1785) ἀναφ. ὑπὸ E. Polt σελ. 25).

1. Jovellanos : Informe Sobre il Libre Ejercicio de Los Artes 1785, σελ. 381.

2. Jovellanos, Discurso, σελ. 443.

3. Informe de Olavide sobre la Ley Agraria Ed. Ranion Garando εἰς «Boletino de la Real Academia de la Historia», 1956, σελ. 407.

4. D. V. Granzel : Jovellanos y La Reforma Agraria, Madrid 1925. Πρὸς τούτους βλ. καὶ εἰς τὴν ὡς ἄνω περὶ Jovellanos βιβλιογραφίαν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Μέσταν αὕτη ἦτο ἐταιρῖα ἐκμεταλλεύσεως προβάτων μερινός. Περὶ τούτου εἰς Λ. Θ. Χουμανίδην, Μαθήματα σελ. 343.

και του κληρονομικού δικαιώματος άκρογωνιαίων λίθων της φιλελευθέρως κοινωνίας, ως αυτή διευτώθη υπό του Smith και των όπαδών του.

Τήν ιδιοκτησίαν ως θεσμόν δικαιολογεί ο Jovellanos ως αναφαίρετον δικαίωμα του ανθρώπου ο οποίος εν τή έλευθερία του δημιουργεί έχων έξουσίαν επί του δημιουργήματός του. 'Η ιδιοκτησία, άποτέλεσμα της έλευθέρως δράσεως του homo oeconomicus και προϊόν του μόχθου του, επιτυγχάνει διά την οικονομίαν τα καλύτερα άποτελέσματα και ουχι ή κοινή ιδιοκτησία, έφ' όσον τó συμφέρον είναι ή ώφελιμιστική πυξίς των οικονομικών ενεργειών του οικονομικώς δρώντος άτόμου¹.

Παρά ταύτα διά την ιδιοκτησίαν ο Jovellanos παρετήρησεν ότι αυτή συν τή παρόδω του χρόνου συγκεντρωμένη προξενεί κακόν διαχωρίζουσα τα άτομα και δημιουργούσα οικονομικήν άνισοροπίαν λόγω του ανταγωνισμού μεταξύ άνίσων. 'Οθεν θα έπρεπε, ίσχυρίζεται, να ύπάρχη ιδιοκτησία κατανεμημένη έξ ίσου, τούτο όμως, συνεχίζει, άφορά εις τó μέλλον, πρós τó παρόν ή ιδιοκτησία θα ύφίσταται ως έχει διότι είναι πρόξενος προόδου. Και δεδομένου ότι τó δημόσιον συμφέρον δέν είναι αντίθετον του άτομικού, τó Κράτος θα ήδύνατο να παρέμβη εις ώρισμένας περιπτώσεις ουχι διά να καταστρέψη την έλευθερίαν, αλλά διά να την κατοχυρώση εκ των ύπερβασιών άτόμων τινών πρós επίτευξιν της οικονομικής ίσοροπίας διό και συμβουλεύει την κινητικότητα του πλούτου, ως τούτο συνέβαινε εις την 'Αγγλίαν και την 'Ολλανδίαν².

Διά τον Jovellanos, ως και διά τον Smith, ή αξία διακρίνεται εις αξίαν χρήσεως και εις ανταλλακτικήν αξίαν ή φυσικήν τιμήν ήτις προσδιορίζεται εκ του κόστους παραγωγής, ένω ή άγοραία τιμή άναδεικνύεται εκ του παιγνίου προσφοράς και ζήτησεως. Τó νόμισμα ύπεισέρχεται εις τάς συναλλαγάς πρós άνάμειξιν και δι' αυτόν έκφρασιν των τιμών, ή επαύξησις όμως τούτου πέραν του κανονικού αυξάνει τάς τιμάς προκαλούσα και πληθωρισμόν³.

Προχωρών, ο Jovellanos, εις την σύλληψιν της οικονομικής ίσοροπίας ύποστηρίζει ότι δέν πρέπει να εξετάζωμεν μόνον την πλευράν του παραγωγού αλλά και του καταναλωτού άνευ του όποιου δέν θα ήτιολογείτο ή παραγωγή. Αί συγκοινωνία δημιουργούν νέας άγοράς και ή Τεχνολογία την αύξησιν του προϊόντος διά να δημιουργηθούν συνθήκαι ευρύτερας καταναλώσεως και καταλήγει, ως ο Malthus, ότι ή παραγωγή κατευθύνεται άπό την άποτελεσματικήν ζήτησιν⁴, ένω ή αύξησις του πληθυσμού πολλαπλασιάζει τάς ανάγκας και την οικονομικήν δραστηριότητα⁵.

Φρονεί όμως - και ένταύθα έχει σημασίαν ή παρατήρησις του - ότι ή έλλειψις χρήματος προκαλεί καχεξίαν οικονομικήν, ένω ο επί των τιμών έλεγχος είναι αίτία άνισοροπίας και ως εκ τούτου ουδεμίαν έχει σχέσιν με την δικαιοσύνην⁶.

1. Jovellanos, σελ. 32.

2. 3. 4. 5. 6. Jovellanos : Αδτόθι.

Διότι τότε μόνον ἡ τιμὴ εἶναι ἢ καλυτέρα (ἢ bon prix διὰ τοὺς Φυσιοκράτας), ἐφ' ὅσον προκύπτει ἐξ ἐλευθέρας οἰκονομικῆς δράσεως, τότε μόνον εἶναι δικαία. Ἡ παρέμβασις εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν τιμῶν λόγῳ τοῦ ὅτι δύνανται αὐταὶ νὰ καθορισθοῦν κάτω τοῦ ἐπιπέδου ἰσορροπίας θὰ προκαλέσῃ ἀνισορροπίαν, διότι ἡ ζήτησις θὰ ὑπερβάλλῃ τὴν παραγωγὴν καὶ ἐὰν καθορισθοῦν ἄνω τούτου, τότε θὰ συμβῆ τὸ ἀντίθετον.

Ὡς πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον ὁ Jovellanos ὑπέρμαχος τῆς ἐλευθέρας διεξαγωγῆς του, μολονότι δι' ὠρισμένα προϊόντα ὑποστηρίζει τὴν προστασίαν τῶν μὲ δασμούς, μέχρις ὅτου καταστοῦν ἀνταγωνιστικὰ καὶ ἐδέχετο ἐπίσης τὴν ἐξαγωγὴν πρώτων ὑλῶν χάριν τῆς ἀποκτίσεως ἐτέρων σημαντικῶν ἀγαθῶν. Οὗτος λέγει: «La grandeza de las naciones ya no se apoyara, como en otro tiempo, en el esplendor de sus triunfos, en el espíritu comercial de sus hijos..... El comercio, la industria y la opulencia que nace entreunbos, son y probablemente seran por largo tiempo, los civicos apoyos de la preponderancia de un Estado»¹.

Ὁ Jovellanos ὑπεστήριξε μὲν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου, ὅμως προκειμένου περὶ γεωργίας ἐδέχετο ταύτην μόνον διὰ τὸ ἐσωτερικὸν ἐμπόριον, ἐνῶ διὰ τὸ ἐξωτερικὸν υἰοθετεῖ τὴν προστατευτικὴν ὑπὲρ τῶν ἀγροτικῶν προϊόντων πολιτικὴν, ζητῶν συνάμα καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν ἐξαγωγῆς σίτου μέχρις ὅτου καταστῆ ἡ Ἰσπανία αὐτάρκης². Ἀπέρριπτε ὅμως πᾶσαν ἰδέαν παρομοίαν μὲ ἐκείνην τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ Navigation Act (1651), ὡς καὶ τὴν γενικωτέραν ἰδέαν τοῦ συνεχοῦς εὐνοϊκοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου, ὅπερ θεωρεῖ ἀσύμφορον ἀλλὰ καὶ ἀδύνατον³.

Ὡς ἴδωμεν ὁ Jovellanos ἐπηρεασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἔργου τοῦ Smith ὁμιλεῖ περὶ φυσικῶν οἰκονομικῶν νόμων, περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας εἰς τὰς συναλλαγὰς, δέχεται ὅμως τὴν παρέμβασιν τοῦ Κράτους πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἐμπορίου.

Παρὰ τὰς ἀπόψεις του αὐτάς, ὁ Jovellanos δὲν εἰσηκούσθη καὶ τὸ Κράτος τοῦ Καρόλου Δ' ἠκολούθησε προστατευτικὴν πολιτικὴν, παρ' ὅλον ὅτι ὠρισμένοι λειτουργοὶ τοῦ Κράτους συνεβούλευον τὴν ἄρσιν τῶν φραγμῶν εἰς τὸ ἐμπόριον. Προσέτι ἡ ἀξία τοῦ κυκλοφοροῦντος χρήματος (vellón) ἐπίσης ὑπετιμήθη, διὰ νὰ ἀνυψωθῶσιν αἱ τιμαὶ⁴. Αἱ ἰδέαι πάντως τοῦ Jovellanos ἐπανῆλθον εἰς τὸ προσκήνιον ἵνα ἡ Ἰσπανία ἀκολουθήσῃ ἀντίθετον ὁδὸν πρὸς ἐκείνην τοῦ προστατευτισμοῦ⁵ διὰ τῆς υἰοθετήσεως φιλελευθέρων μέτρων, μέχρι τὸ 1825, ὅτε ἡ Ἰσπανία

1. Jovellanos : Informe dado a la Junta General de Comercio y de Moneda sobre el libre ejercicio de las Artes, σελ. 34, 35.

2. 3. R. Herr, σελ. 376 καὶ εἰς F. Helman : Some Consequenses of the Publication of the Informe de Ley Agraria by Jovellanos εἰς «Estudios Hispánicos Homenaje A Archer M. Huntington», Wellesly 1952 σελ. 253 κ. ἐπ.

4. E. Hamilton : War and Prices, σελ. 83 - 84 καὶ εἰς J. Sarrailh : L' Espagne Eclairée de la seconde moitié du XVIII Siècle, Paris 1954.

5. Ὑπὸ τὸν προστατευτισμὸν ἄλλωστε καὶ αὐτὴ ἡ Μέστα ἠτόνισεν ἐνῶ τὸ μερινὸς εἰσῆχθη καὶ εἰς Σουηδίαν, Σαξωνίαν, Πρωσσίαν καὶ Γαλλίαν τῆς τιμῆς τοῦ ἐρίου ἐκπεσοῦσης εἰς τὴν Διε-

υιοθέτησεν ενιαῖον σύστημα τελωνειακῶν φόρων, καθαρῶς ἀπαγορευτικῶν. Διὰ τὴν υιοθέτησιν τούτων συνέβαλεν ἐν Ἰσπανίᾳ ὁ προετοιμάσας πρὸς τοῦτο τὰ πνεύματα Eudaldo Jaumeandreu μὲ τὸ ἔργον του «Rudimentos de Economia Política» (1816)¹ ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ προηγούμενον ἔργον τοῦ Jaime Amat ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ 1789 ἀνέπτυσσε τὰς πρὸς προστασίαν τῆς βιομηχανίας ἀπόψεις του.

Ὁ Lucas Labrada (1762 - 1842)² ὅπως καὶ ὁ Heinrich Von Thünen (Der Isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und National-Oeconomie, 1826 - 1850) ἐν Γερμανίᾳ προέβη εἰς τὸ ἔργον του «Description Economica del reino de Galicia³», εἰς μαθηματικὴν ἀνάλυσιν τῆς προσόδου ἐκτάσεως λαβῶν ὑπ' ὄψιν τὴν πόλιν Σαντιάγο καὶ περὶ τὸ κέντρον ταύτην περιφερείας κύκλων τῆς αὐτῆς γονιμότητος. Οὕτως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀποστάσεως, προκύπτει διαφορικὴ πρόσοδος ὑπὲρ τῶν πλησιεστέρων πρὸς τὸ κέντρον γαιῶν λόγῳ τοῦ χαμηλοτέρου κόστους μεταφορᾶς.

Ὁ Labrada λαμβάνων πρῶτον κύκλον r_1^2 καὶ μέσσην παραγωγικότητα γῆς m προϊόντος X καὶ ποσότητος Q_1 μᾶς δίδει τὴν προσφερομένην ποσότητα τοῦ πρώτου κύκλου τὴν Q_1 , ἥτοι :

$$Q_1 = m\pi \cdot r_1^2$$

τὴν δὲ τιμὴν πωλήσεως διὰ τῆς $P_1 = \frac{a}{Q_1} = \frac{a}{m\pi} \cdot \frac{1}{r_1^2}$, ὅπου a συντελεστής (σταθερὸς) σχετιζόμενος μὲ τὴν ποσότητα τοῦ διατεθειμένου χρήματος πρὸς ἀγορὰν τοῦ παραγομένου προϊόντος.

Διὰ τὸν δεῦτερον κύκλον θὰ ἔχωμεν : $Q_2 = m\pi \cdot r_2^2$ καὶ

θνή Ἀγορὰν, ὥστε ἡ Ἰσπανία ἐξάγουσα ἔρια καὶ εἰσάγουσα σῖτον ἐκ Γαλλίας καὶ Ἀφρικῆς νὰ ἔχη δυσμενὲς ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον (R. Heer, σελ. 117).

1. Ὁ ἀκριβὴς τίτλος τοῦ βιβλίου εἶναι «Rudimentos de Economia Política dispuestos por el M. Fr. Eudaldo Jaumeandreu del Orden de San Augustin Socio de la Real Academia de Ciencias Naturales de la ciudad de Barcelona Catedratico de Economia Política en la Escuela Gratuita Erigida en La Casa Lonja de dicha ciudad por la Real Junta de Gobierno del Comercio de Cataluna, Barcelona, en la Oficina de don Antonio Brusi Impresor de Camera de S.M., 1816.— Οὗτος δὲ προσδιόρισε τὸ ἀντικείμενον τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ὡς ὁ Say ἐκ τοῦ ὁποῖου εἶναι ἐπηρεασμένος περισσότερο παντὸς ἄλλου ὡς : «Ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία διδάσκει πῶς παράγεται, διανέμεται καὶ καταναλίσκεται ὁ πλοῦτος». Πλὴν τοῦ «Elementos de Economía Política», ὁ Jaumeandreu ἐδημοσίευσε καὶ τὸ ἔργον του «Curso Elemental de Economía Política con aplicacion a la Legislación Economica de Espana», (1836) ἀφιερωμένον εἰς τὴν Real Junta de Comercio (E. Lluch, σελ. 270).

2. Περὶ τοῦ Labrada εἰς Fausto Dopico : Pensamiento Economico y Crisis del Antiguo Regimen en Galicia εἰς «Informacion Comercial Espanola Revista de Economía N. 512. Historia Del Pensamiento Economico en Espana, Siglos XIII, April 1976 σελ. 24.

3. Τὸ ἔργον του ἐκυκλοφόρησε πρὸ ὀκταετίας ἀπὸ ἐκδοσιν τοῦ J. Rio Barja Vigot, Galaxia 1971.

$$P_2 = \frac{\alpha}{Q_2} = \frac{\alpha}{m\pi} \cdot \frac{1}{r_2^2}$$

Ἡ δὲ σχέσις τῶν τιμῶν P_1 καὶ P_2 θὰ εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογος τῶν τετραγώνων τῶν ἀκτίνων ἤτοι :

$$\frac{P_1}{P_2} = \frac{\frac{\alpha}{m\pi}}{\frac{\alpha}{m\pi}} \cdot \frac{\frac{1}{r_1^2}}{\frac{1}{r_2^2}} = \frac{\frac{1}{r_1^2}}{\frac{1}{r_2^2}} = \frac{r_2^2}{r_1^2} = \left(\frac{r_2}{r_1} \right)^2$$

Οὕτω, κατὰ τὸν Labrada, τὸ κόστος τοῦ προϊόντος θὰ αὐξάνη μὲ τὴν ἐκ τοῦ κέντρου ἀπόστασιν.

Ὁ οἰκονομικὸς φιλελευθερισμὸς ὅμως ἐν Ἰσπανίᾳ εὔρεν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Estrada τὸν ἐνθερμον ἀπολογητὴν.

* * *

Ὁ Alvaro Florez Estrada (1766 - 1853) ἀναπτύσσει τὰς ἰδέας του εἰς τὸ ἔργον του «Curso de Economía Política» (1828), τὸ ὁποῖον καὶ μὲν δὲν εἶχε τὴν διεθνή προβολὴν τοῦ Wealth of Nations ὅμως εἰς τὴν Ἰσπανίαν εὔρεν ἀπήχησιν οἶαν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Μεγάλου Σκότου, θεωρεῖται δὲ καὶ τὸ πρῶτον συστηματικὸν βιβλίον Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν Ἰσπανίᾳ

Ὁ Estrada ἐγεννήθη εἰς Pola τοῦ Somiedo καὶ ἐσπούδασε νομικὰ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Oviedo.

Ὁ Estrada λόγῳ τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν του ἐξωρίσθη (1823) ἐξ Ἰσπανίας ἐπὶ Φερδινάνδου Ζ' μὲ τὴν ἀνάρρησιν τούτου εἰς τὸν θρόνον καὶ ὅπως ὅλοι οἱ ἐπαναστάται οἱ ὅποιοι εὔρισκον καταφύγιον εἰς τὴν γηραιὰν Ἀλβιώναν κατέφυγε καὶ οὗτος εἰς αὐτὴν διὰ τὴν γνωρίσιν ἔτι καλύτερον τὸ ἔργον τοῦ Smith ἀλλὰ καὶ τοῦ David Ricardo ὥστε νὰ ἐπηρεασθῇ ὑπ' αὐτοῦ², ἐνῶ αἱ πολιτικαὶ του ἀντιλήψεις ἐπηρεάσθησαν ἀπὸ τὸν Condorcet.

1. Περί τούτων εἰς Salvador Almenar Palau : Alvaro Florez Estrada el Primer Economista Ricardiano Español. Apuntes sobre la Evolucion de su Pensamiento Economico de 1810 a 1828 εἰς «Anales de Economía» 1973, No. 20. Ἐπίσης περὶ τοῦ Estrada εἰς L. A. Martinez Cachero : Alvaro Florez Estrada su vida su obra política y sus Ideas Economicas Instituto de estudios Asturianos D. S. I. C. Oviedo 1964 καὶ G. Franco : La Teoria Economica de Nuestro Tiempo εἰς «Anales de Economía» Ed. Instituto Sancho de Moncada Num. 15, Madrid 1972.

2. G. Franco σελ. 6. Ὁ Estrada ὅμως θεωρεῖ ὡς τὸν πραγματικὸν ἰδρυτὴν τοῦ συγχρόνου συστήματος Πολιτικῆς Οἰκονομίας τὸν Ramón Campos ὁ ὁποῖος ἐδέχθη τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Smith ἐπὶ τῶν θεωριῶν του περὶ τιμῶν, μισθῶν, κέρδους καὶ φόρων. Πλ' ἂν τούτων ὅμως καὶ ὁ Marqués de Valle Santoro, (Elementes di Economía Política con aplicación particular en Espana) (1829) θὰ συνδυάσῃ τὰς ἀπόψεις τῶν Smith καὶ Say καὶ θὰ ἐξασκήσῃ κριτικὴν ἐπὶ τοῦ Smith διότι διακρίνει τοὺς ἀνθρώπους εἰς παραγωγικοὺς καὶ μὴ καὶ διὰ τὴν μονολιθικὴν ἀντίθεσίν του ἐναντι τοῦ ἐμποροκρατισμοῦ, κριτικὴν ἀποψιν τὴν ὅποیان ἰδιαίτερος θὰ ὑποστηρίξῃ εἰς ἕτερον ἔργον του ὑπὸ τίτλον «Memoria sobre la Balanza del Comercio y examen del Estrado actual de la riqueza en Espana» (1830).

‘Ο Estrada κατ’ ἀρχὴν ἀνεδείχθη εἰς τὴν Ἀστουριαν ἐξ ἧς καὶ κατήγετο. Μὲ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Ναπολέοντος εἰς Ἰσπανίαν παρουσίασεν εἰς τὴν Junta Central τὸ ριζοσπαστικὸν πρόγραμμά του τὸ ὁποῖον κατόπιν ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ Λονδῖνον, ὅπου ὡς ἐλέχθη καὶ κατέφυγεν, διὰ νὰ ἐκλεγῆ καὶ μέλος καὶ Πρόεδρος τῆς Γερουσίας.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦ «Reflections on the present mercantile distress experienced in Great Britain» (1826), ὁ Estrada, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἔλλειψις τοῦ μεταλλικοῦ νομίσματος ἐπέφερον οἰκονομικὴν ἀναιμίαν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἧτις καὶ προεκάλεσε τὴν ἐμπορικὴν κρίσιν τοῦ 1825. ‘Ο Say ὅμως θὰ ἀπαντήσῃ μὲ ἀπηνῆ κριτικὴν, ὅτι ἀντιθέτως ἡ κρίσις αὕτη προεκλήθη ἐκ τῆς ὑπερμέτρου ἀυξήσεως τοῦ νομίσματος¹.

Τὸ 1831 καὶ τὸ 1833 τὸ βιβλίον τοῦ Estrada ἐπαναδημοσιεύθη εἰς τὴν Γαλλικὴν ἀναθεωρημένον καὶ ὑπὸ τίτλον «Cours Eclectique d’ Economie Politique» εἰς ὃ περιέλαβε καὶ κριτικὰς ἀπόψεις ἐπὶ τῆς κλασσικῆς Σχολῆς², ἐνῶ εἰς τὰς ἀκολουθησάσας ἐκδόσεις τοῦ Curso 1840, 1848, 1882 τὸ cuestion social ἐτέθη κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ὁ Estrada νὰ ἀπομακρύνεται τῶν καθαρῶν σμιθειανῶν καὶ ρικαρδιανῶν ἀντιλήψεων καὶ μάλιστα νὰ λαμβάνῃ θέσιν ριζοσπαστικὴν. Καὶ τοῦτο διότι, κατ’ αὐτόν, ἡ συσσώρευσις τοῦ κεφαλαίου καὶ ὁ καταμερισμὸς τῶν ἔργων δὲν ἤρκουν διὰ νὰ λύσουν τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα. Ἐξ ἄλλου, ὁμιλῶν οὗτος περὶ ἀξίας προπορεύεται τοῦ Walras λέγων ὅτι αὕτη προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν περιορισμένην ποσότητα καὶ τὴν χρησιμότητα³. Καὶ ὅσον περισσώτερον εἶναι ἄφθονον ἓνα ἀγαθὸν τόσον ὀλιγώτερον ἐκτιμᾶται ἢ χρησιμότης του, ἧτις ἔχει τόσον μεγαλυτέραν σημασίαν ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἀνάγκη τὴν ὁποίαν ἱκανοποιεῖ. Διὸ καὶ ἡ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀναδεικνυομένη τιμὴ εἶναι ἢ ἐκ τῆς σχετικῆς τιμῆς τῶν ἀγαθῶν προκύπτουσα τομῆς κόστους καὶ χρησιμότητος «porque teniendo todas las cosas un valor respectivo a nuestras necesidades y non un valor absoluto»⁴.

‘Ο Estrada μετὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὰς τιμὰς ἐξετάζει τὸ χρῆμα, τοῦ ὁποίου τὴν ἀξίαν προσδιορίζει ἐκ τῆς κυκλοφορούσης ποσότητός του καὶ τῆς σχέσεως αὐτῆς πρὸς τὸν παραχθέντα πλοῦτον καταλήγων εἰς τὴν εὐθύγραμμον συνάρτησιν

$$P = f\left(\frac{M}{X}\right), \text{ ὅπου } P \text{ τὸ ἐπίπεδον τῶν τιμῶν, } M \text{ ἡ μᾶζα τῆς κυκλοφορούσης.}$$

1. Revue Encyclopedique : Vol. XXXII, 1826, σελ. 112 - 14.

2. Ἀκριβῶς δὲ ὁ τίτλος Cours Eclectique ἐδόθη ὑπὸ τοῦ μεταφραστοῦ τοῦ Gallibert διότι περιλαμβάνει τὰς καλυτέρας ἰδέας τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς του οἰκονομολόγων (Salvador Almenar Palau, op. cit. σελ. 11).

3. Estrada σελ. 49. Καὶ ἡ ἄποψις αὕτη ὑπεγραμμίσθη διαφοροτρόπως ὑπὸ τῶν Condillac, Say, Senior, Congsfeld κ.ά. Περὶ τῆς περὶ ἀξίας θεωρίας τοῦ Estrada καὶ εἰς Juan Carlos Zapatero : La Economia Classica in los Eonomistas Espanolos en los Siclos XIX y XX εἰς «Historia del Pensamiento Economico en Espana 2a Parte (Revista de Economia Ministerio de Comercio No. 517).

4. Estrada : Curso Vol. I, σελ. 64.

ποσότητος τοῦ χρήματος μεταλλικοῦ καὶ πιστωτικοῦ εἰς μίαν περίοδον χρόνου, καὶ X ἢ παραχθεῖσα ποσότης πλούτου κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον¹.

Προσέτι ὁ Estrada θὰ ὑποστηρίξη ἐκ τῶν πρώτων ἐν Εὐρώπῃ τὴν ἐθνικοποίησην τῆς γῆς προπορευθεὶς οὕτω τοῦ Walras. Καὶ ναὶ μὲν ἐπεζήτει τὴν ἐθνικοποίησιν τῆς γῆς² ὅμως τοῦτο ὑπεστήριξεν, ὡς ἀργότερον θὰ πράξουν οἱ Gossen καὶ Walras, ἰδίᾳ ὁ δεύτερος, κεκηρυγμένος κατὰ τοῦ προστατευτισμοῦ καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ διεθνοῦς ἐμπορίου, ἵνα ἐπέλθῃ καὶ ἡ ἰδανικὴ ἰσορροπία εἰς τὴν παγκόσμιον κατανομήν τοῦ χρυσοῦ.

Καὶ ἡ θέσις του αὐτῆ ἐναντι τῆς ἐπὶ τῆς γῆς ἰδιοκτησίας ἦτο δικαιολογημένη ἔνεκα τοῦ φεουδαλικοῦ χαρακτήρος τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἔνεκα τῆς σχέσεως μὴ ἀγροτικῆς καὶ ἀγροτικῆς τάξεως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του, ἥτις ἐνῶ διὰ τὴν Γαλλίαν ἦτο 1 : 2 καὶ τὴν Ἀγγλίαν 3 : 1, διὰ τὴν Ἰσπανίαν ἦτο 1 : 5³.

Ὁ Estrada ἐπίσης ὅπως καὶ ὁ J.S. Mill ἔθεσεν ἐπὶ τάπητος σειρὰν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν περιορισμὸν τοῦ κληρονομικοῦ δικαιώματος ἐπὶ τῇ βάσει δικαίας φορολογίας.

Ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ Ἰσπανία θὰ τελῇ ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἰδεῶν τοῦ Estrada καὶ οὕτως ἡ ἀπὸ τοῦ 1862 ἐπικράτησις τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου ἐν Εὐρώπῃ θὰ ἐπηρέασῃ εὐχερῶς τὴν Ἰσπανίαν, ὥστε ἀπὸ τοῦ 1868 νὰ ἀκολουθήσῃ αὐτῇ τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δημοσιεύονται καὶ ἕτερα ἔργα ὁπαδῶν τοῦ ἐλευθέρου ἐμπορίου ὅπως τῶν Don Manuel Colmeiro (Tratado Elemental de Economía Eclectica (parte prima), Teoria Economica, 1845 καὶ Principios de Economía Política, 1870), Don Mairiano Carreras y Gonzales (Tratado Didactico de Economía Política, 1874), Don Domingo Aller (Estudios Elementales de Economía Política, 1874). Δὲν ἔλλειψαν ὅμως καὶ αἱ ἀντίθετοι πρὸς τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον ἀπόψεις διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ὁ List τῆς Ἰσπανίας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν προστατευτισμὸν Gumersindo de Azcarate (Estudios Economicos y Sociales, 1876).

* * *

Οὕτως ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τοῦ θεματός μας ἐκθέσαντες τὴν οἰκονομίαν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν οἰκονομικὴν σκέψιν ἐν Ἰσπανίᾳ, μεταξὺ 16ου καὶ ἀρχῶν 19ου αἰῶνος καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ βολонταρισμοῦ μέχρι τῆς τοῦ νατουραλισμοῦ διὰ νὰ καταδείξωμεν :

1. Salvador Almenar Palau : Agrarismo y Liberalismo en la crisis del Antiguo Regimen (El Primer Modelo de Recrecimiento Economico de Alvaro Florez Estrada εἰς «Revista di Economía» (Ministero de Comercio Num. 517) καὶ ὑπὸ γενικὸν τίτλον «Historia del Pensamiento Economico en Espana» (2a Parte) Siglos XIX Y XX σελ. 64.

2. S. A. Palau, σελ. 58.

3. Estrada : Curso, Vol. I, 306.

α. Τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην κατὰ τὴν προμνημονευθεῖσαν περίοδον.

β. Τὴν ἐπίδρασιν τῶν παραγόντων οἵτινες ἐπέδρασαν διὰ τὴν διαμόρφωσιν αὐτῶν τῶν γεγονότων καὶ τὴν ἀλληλεπίδρασιν τούτων μετὰ τὴν οἰκονομικὴν σκέψιν.

γ. Τὴν γενικωτέραν συμβολὴν τῶν Ἰσπανῶν συγγραφέων εἰς τὴν Οἰκονομίαν καὶ τὴν Οἰκονομικὴν Σκέψιν κατὰ τὴν ὡς ἄνω περίοδον.

δ. Τὴν υἱοθέτησιν τῶν συμπερασμάτων τοῦ Διεθνοῦς Συνεδρίου Οἰκονομικῆς Ἱστορίας καὶ Ἱστορίας Οἰκονομικῶν Θεωριῶν διοργανωθέντος ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ΑΒΣΠ ὑπὸ τὴν προεδρίαν μου, δι' οὗ ὑπεγραμμίσθη ἡ δυσχέρεια ἀλλὰ καὶ τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐκθέσεως τῶν Οἰκονομικῶν Θεωριῶν ἢ τῆς Οἰκονομικῆς Σκέψεως ἐν τῷ γενικωτέρῳ πλαισίῳ τῆς Οἰκονομικῆς Ἱστορίας.